Colecția

PREVIZIUNI

A.C. Grayling

Viitorul valorilor [illegible]orale

A.C. GRAYLING

VIITORUL VALORILOR MORALE

A.C. GRAYLING

VIITORUL VALORILOR MORALE

Traducere de Georgiana Harghel

Editura Științifică

București, 2000

Coperta: Dorin Botez
Redactor: Liliana Scarlat
Tehnoredactare: Letiţia Lazăr

A. C. Grayling, The Future of Moral Values, 1997

ISBN: 973-44-0293-5

PREFAŢĂ

PREVIZIUNI DESPRE VIITORUL MORALEI

Previziunile sunt un joc pentru ageamii. Gândiţi-vă la cursele de cai: poţi fi un jucător cu experienţă, care cunoaşte exact caii şi forma în care se află, dar poţi oricum să pierzi. Totuşi, acesta este un simplu exemplu de previziune unde şansele sunt calculabile. Lucrurile se prezintă complet diferit în cazul atitudinilor şi practicilor sociale, unde efectele „haotice" – în sensul matematic al factorilor iniţiali neînsemnaţi care, mai târziu, se ramifică în diferenţe majore – se aplică unor probleme deja complexe. Dificultatea creşte când se adaugă faptul că, având în vedere valorile morale, există o strânsă legătură între a spune cum ar putea fi şi cum ar trebui să fie – cel

puţin pentru că expresia „lucrurile vor fi probabil astfel" atrage după sine pe „aşa ar trebui să fie", deoarece dezbaterea morală nu este o problemă neutră, fiindcă afectează şi câmpul acţiunii, al alegerii şi caracterul vieţii, unde simpla descriere nu este niciodată de ajuns.

Luând în considerare dificultăţile, cum ne putem aventura să facem previziuni despre moralitate? Se poate presupune că, dacă istoria este, cel puţin într-o anumită măsură, oglinda viitorului, acesta este locul unde putem căuta sfaturi. O fărâmă de adevăr există în această afirmaţie, dar, în privinţa unor probleme atât de complexe ca evoluţia morală a societăţilor, lecţiile ce decurg din istorie tind să fie generale, adesea ambigue şi uneori contradictorii. Istoria morală poate să pară nesfârşit ciclică, cu perioade de austeritate, întrerupte de relaxări relative. Câteodată, inerţia se face simţită în evoluţia umanităţii, progresul fiind stopat cu fiecare război sau dezastru. Asemenea remarci sunt tendenţioase; istoria, inclusiv istoria moralei, nu se repetă niciodată cu exactitate şi, având argumentul timpului, nimic nu este chiar pierdut. Mai mult, există întotdeauna pericolul de a raporta judecăţile noastre de valoare la trecut; de exemplu, istoricii obişnuiau să spună că în perioada de înflorire republicană, Roma era austeră şi

castă şi că opulenţa perioadei imperiale era un simptom al declinului. Când facem asemenea judecăţi, istoria nu are nimic a ne comunica cu referire la viitor, pentru că este, în mod absurd, raportată la prezent.

Ceva tot avem însă de învăţat din istoria moralităţii. Aceasta se înfăţişează ca o luptă heraclitică, după cum ne arată fluxul oscilant, şi ca una herculeană, având în vedere cât din fericirea oamenilor este în joc – între ceea ce de dragul conciziei s-ar putea numi valori „liberale" şi „conservatoare". Mă refer la istoria lumii occidentale – lumea de origine europeană şi iudeo-creştină. Singura previziune sigură despre viitorul moralei în această lume este că această luptă va continua, fără ca vreuna dintre părţi să înregistreze un avantaj real, dar fiecare crezând-o pe cealaltă favorită şi, ocazional, spre reala nemulţumire a adversarei, una din ele luând avans. Majoritatea oamenilor, ca indivizi, nu aparţin niciodată pe deplin vreunei tabere, ci şovăie undeva între, având tendinţa să se ralieze taberei liberale, în privinţa propriului comportament, şi celei conservatoare, în privinţa comportamentului celorlalţi. O diferenţă importantă între cele două tabere este că în caz de victorie conservatorii îi persecută activ pe liberali (în trecut se mergea până la arderea pe rug), în timp ce liberalii

nu le provoacă decât, cel mult, dezamăgire şi amărăciune.

Dar mai este ceva de adăugat despre viitor, cel mai important lucru dintre toate. Acesta nu există, aşteaptă să fie construit. Aşadar viitorul moralei depinde de ceea ce dorim noi. Viitorul nu există nicăieri, nu se întinde în faţa noastră precum o şină de cale ferată, care se pierde mai departe în timp, pentru ca noi să ne rostogolim de-a lungul ei fără ajutor, surprinşi sau îngroziţi de ceea ce ne apare în cale. Ca stăpâni ai viitorului, datoria noastră este să ne gândim, cât mai bine posibil, ce fel de oameni dorim să fim şi ce fel de viaţă dorim să ducem şi apoi să alegem şi să acţionăm cât mai înţelept posibil.

Dorindu-se a fi o contribuţie la alegerea viitorului, restul acestui eseu prezintă viziunile conservatoare şi liberale – cu o preferinţă clară pentru ultima, deoarece, încă o dată, moralitatea nu este o problemă neutră – nu la modul previzionistic, ci polemic. Voi reveni la problema previziunii în final.

CAPITOLUL I

INTRODUCERE

Eseul de faţă se referă la filosofia moralizatoare, nu la filosofia moralei. Este un eseu scurt, prin urmare un rezumat. Problemele pe care le dezbate sunt complicate şi delicate şi au fost şi continuă să fie discutate şi dezbătute în diferite forumuri ale societăţii, de la seminariile academice la paginile ziarelor şi dincolo de ele. Acest eseu este o contribuţie la dezbatere, dar este şi un argument pentru o schimbare de perspective care, dacă ar fi acceptată, ar ajuta la schimbarea termenilor dezbaterii.

Diferenţa dintre filosofia morală şi cea moralizatoare merită comentată. Unii filosofi ai moralei neagă faptul că ar fi datoria lor să moralizeze, în sensul de a ne spune cum ar trebui să alegem şi

cum să ne comportăm, argumentând prin faptul că ei nu sunt mai buni decât alţii pentru a da sfaturi. În schimb, ei îşi văd datoria ca pe o nevoie de a clasifica noţiunile folosite în dezbaterea morală (pentru a exemplifica: „bunătate", „corect", „datorie", „obligaţie") şi de a investiga raţionamentele implicate de acestea. Filosofia moralei concepută astfel este un lucru neutru, pur descriptiv, care evită cu atenţie să ofere viziuni despre cum să trăim.

Aceasta este o abordare recentă. În trecut, filosofii moralei erau preocupaţi să identifice şi să ceară imperios o viaţă mai bună şi să recomande moduri de rezolvare a problemelor date de complexitatea existenţei umane. Având în vedere că viaţa este o afacere pretenţioasă, că mulţi caută îndrumare pentru a o trăi şi că majoritatea celor ce se oferă să-i ghideze o fac dintr-o poziţie tendenţios religioasă sau politică, este mai mult decât păcat, şi o adevărată pierdere, faptul că filosofia moralei nu se dedică acestor probleme; pentru că filosofia este rodul raţiunii, care încearcă să aibă o viziune complexă, clară, ghidată de logică şi de fapte de la care, deci, se poate spera în mod rezonabil la rezultate mai judicioase decât cele oferite de promisiuni şi grupuri ce susţin interese partizane.

În orice caz, moralizarea are nevoie de o filosofie a moralei. În acţiunea de a moraliza, raţionamentul trebuie pornit de la principii care, la rândul lor, necesită o bază. Deşi ceea ce urmează este un act moralizator, acesta include, în consecinţă, cel puţin un fapt pentru justificarea sa.

Majoritatea lucrurilor pe care le voi susţine vor fi considerate de bun simţ de către unii şi foarte controversate de către alţii. Exemplul oferit de trecut ne arată că este greu să îi convingi pe ultimii să gândească şi să se comporte diferit, dar disputa cu ei trebuie să continue oricum, pentru că viziunea lor rămâne influentă şi, într-o oarecare privinţa, dăunătoare.

Pe cei mai mulţi, discuţia despre moralitate îi conduce la subiecte familiare: familia, sexul, drogurile, criminalitatea, implicaţiile descoperirilor medicale şi standardele vieţii publice. Această percepţie despre ceea ce este mai important nu este universală. Este adoptată mai ales în lumea anglo-saxonă, în ţările musulmane şi în China. Această remarcă geo-socială este menită a ne reaminti că în Europa non-anglo-saxonă de exemplu, mai ales în nordul Europei, nu toate problemele enumerate, mai ales sexul şi drogurile, par a fi atât de acute, nu pentru că oamenii se

lasă mai puţin în voia plăcerilor, ci pentru că sunt mai toleranţi. Un studiu comparativ al atitudinilor morale în rândul societăţilor lumii ar fi într-adevăr instructiv, arătând, printre altele, că unul dintre motivele pentru care America de Nord şi Marea Britanie diferă de Europa continentală în această privinţă, este protestantismul mai auster şi mai puţin tolerant care a influenţat lumea anglo-saxonă. Ar putea, de asemenea, să arate că acolo unde misionarii creştini sau musulmani nu au ajuns, în zone din Africa, America de Sud şi Insulele din Pacific, populaţiile percep diferit morala, după cum se întâmplă încă în India sau se întâmpla în China precomunistă.

Aceste generalizări sunt menite să ne reamintească că morala este construită social şi modelată istoric. Este bine să ne amintim un lucru: ceea ce este tabu sau acceptabil într-o cultură, poate fi exact inversul în alta. Acest fapt ar trebui, cel puţin, să ne facă să ne reexaminăm mai profund propriile valori.

Marile probleme morale

Marile probleme morale, cele mai importante şi mai urgente, nu se referă la sex, droguri şi la mamele necăsătorite. În schimb, au în vedere

drepturile omului, războiul şi comerţul cu armament, sărăcia din lumea a treia, inegalitatea şi nedreptatea de pretutindeni. Aceste domenii de interes implică orori şi suferinţe de neimaginat. În comparaţie cu ele, temerile limitate, înguste şi mult exagerate referitoare la sex, droguri şi la alte subiecte care umplu paginile ziarelor şi agită „majoritatea morală" în America şi Marea Britanie, se pierd în trivialitate. Este un scandal în sine faptul că aceste probleme sunt subiect de dezbatere în saloane confortabile, în timp ce în alte colţuri ale lumii se petrec în realitate atrocităţi şi nedreptăţi. Aceasta nu înseamnă că se neagă importanţa unor asemenea temeri, pentru că prezintă un interes real, dar, aşa cum voi arăta mai departe, importanţa lor stă, aproape invariabil, în opusul a ceea ce cred conservatorii.

Afirmaţia că încălcările drepturilor omului, războiul şi sărăcia din lumea a treia sunt cele mai mari probleme morale nu mai are nevoie de nici o explicaţie sau justificare. Agoniile îngrozitoare ale refugiaţilor, înfometaţilor, torturaţilor şi încarceraţilor sunt elocvente fiecare în felul său. Este uimitor câţi oameni din regiunile dezvoltate ale lumii sunt martorii nenorocirilor semenilor lor în fiecare seară, uitând apoi ce au văzut, imediat după ce au stins televizorul. Poate că oamenii se

simt neajutoraţi în faţa unor suferinţe atât de profunde. Dincolo de donaţiile făcute în scop caritabil, şi există o limită rezonabilă a acestora, următorul pas al unei griji active ameninţă să consume prea mult timp şi resurse, încurcând propriile proiecte de viaţă.

Acest fapt sugerează că ar fi mai bine ca guvernele să acţioneze în calitate de reprezentanţi ai popoarelor în slujba cărora s-au pus. Impulsionate de electoratele lor, ar putea şi ar trebui să acţioneze împreună pentru a opri pe cei care încalcă drepturile omului sau care declanşează războaie. Organizaţia Naţiunilor Unite întruchipează aspiraţia nobilă de atingere a acestui ideal, dar, în practică, este slăbită de divizarea membrilor şi de lipsa fondurilor, astfel încât raza sa de acţiune este limitată. Totuşi, câteodată face şi lucruri bune, cel puţin atunci când dă formă acestor idealuri, Declaraţia Universală a Drepturilor Omului fiind un exemplu definitoriu.

Drepturile omului

Când O.N.U. a luat fiinţă, la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, unul dintre primele sale acte a fost de a răspunde atrocităţilor înspăimântătoare petrecute în anii precedenţi,

dedicându-se cu îndrăzneală idealului de a trata pe fiecare om din lume ca posesor de drepturi fundamentale şi, apoi, încercând să protejeze aceste drepturi. Carta O.N.U., adoptată în 1945, afirma „încrederea în drepturile fundamentale ale omului, în demnitatea şi valoarea persoanei şi în drepturile egale ale bărbaţilor şi femeilor, ale naţiunilor mari şi mici". Prin urmare, O.N.U. a desemnat o comisie care să redacteze o Declaraţie Universală. Comitetul a fost operativ şi Declaraţia a fost adoptată în 1948, fără nici un vot împotrivă. La acea vreme a fost salutată mai ales de ţările din lumea a treia, aflate sub stăpânire colonială. De atunci, Declaraţia a fost completată cu încă două acorduri, referitoare la drepturile politice şi civile şi la drepturile sociale şi economice, precum şi cu alte zeci de instrumente internaţionale, toate constituind un Act Internaţional al Drepturilor Omului.

Aceste rezoluţii au aparent puţină valoare practică, pentru că încălcări ale drepturilor omului continuă să aibă loc peste tot în lume, adesea în formele cele mai grave. Cu toate acestea, însăşi existenţa acestei Declaraţii a redus indiscutabil numărul şi gravitatea încălcărilor şi reprezintă un ajutor important pentru indivizii şi grupurile care se opun acestora, dovada fiind

intervenţiile neobosite ale organizaţiilor non-guvernamentale la sesiunile anuale de la Geneva ale Comisiei O.N.U. pentru Drepturile Omului. De obicei, progresul este lent, dar reprezintă o cotitură istorică deosebită. Unul dintre efectele sale cele mai importante este că Declaraţia Universală a Drepturilor Omului cântăreşte acum semnificativ în procedurile legale internaţionale, acesta fiind un semn încurajator al viitorului.

Declaraţia Universală este un document important. Încă de la început, se afirmă că „toţi membrii familiei umane" se bucură de „demnitate şi drepturi egale şi inalienabile" şi că pe recunoaşterea acestora se bazează speranţele noastre cele mai mari de realizare a marilor deziderate universale de libertate, dreptate şi pace. Nerespectarea acestor drepturi a condus la atrocităţile celui de-al doilea război mondial, încă vii în memoria comunităţii internaţionale, care, ieşind din umbra trecutului, a căutat să-şi înnoiască speranţele într-o lume în care „toţi oamenii se vor bucura de libertate de exprimare, de manifestare a credinţei" şi nu vor mai fi nevoiţi să se teamă sau să fie la discreţia altora. Recunoscând că asemenea aspiraţii merită o protecţie legală, Declaraţia O.N.U. descrie ceea ce legea ar trebui să stipuleze. Principalele prevederi sunt: toţi

oamenii sunt născuţi liberi şi egali în drepturi, acestea din urmă includ viaţa, libertatea şi siguranţa personală, interzicerea sclaviei şi a pedepselor aplicate cu cruzime, dreptul la apărare în faţa acuzării, libertatea de mişcare, libertatea de a expune păreri, de a participa la guvernarea statului, de a primi o educaţie, dreptul de proprietate, de a practica o religie, de a avea timp liber, de a decide în ceea ce priveşte viaţa personală şi de a se bucura de pace. În acelaşi timp, Declaraţia afirmă că fiecare are datorii faţă de ceilalţi şi faţă de comunitate, fapt ce face posibil ca şi ceilalţi să se bucure de aceleaşi drepturi.

Aceste principii au devenit banale pentru occidentali, pentru care reprezintă nivelul minim de aşteptări. Dar pentru majoritatea cetăţenilor acestei lumi, ele sunt încă idealuri, nu realităţi, iar pentru cei deţinuţi politic sau aflaţi sub stăpânirea unui regim dictatorial, acestea reprezintă aspiraţii preţioase. Controversele filosofice asupra bazei şi justificării drepturilor continuă; totul se reduce la a pretinde aceste drepturi, apărându-le odată obţinute, având în vedere că istoria ne învaţă că acestea încurajează dezvoltarea umană şi că este esenţial să ne bucurăm de aceste drepturi.

Unul dintre scopurile principale ale eticii poate fi acela de a ne ajuta să realizăm că drepturile

omului sunt primordiale în rândul problemelor morale cu care se confruntă lumea şi de a ne impulsiona să acţionăm în consecinţă. Dacă există un domeniu unde se întâlnesc cele mai mari provocări ale viitorului şi, pe lângă ele, este nevoie de eroism şi de cutezanţă morală, acesta aparţine drepturilor omului. Dezvoltarea ştiinţei şi a tehnologiei ne arată că am devenit mai inteligenţi ca specie, iar existenţa războaielor şi a opresiunii ne dovedeşte că nu am devenit încă înţelepţi. Avem nevoie de eroism moral pentru a învăţa lecţia înţelepciunii.

Mă voi opri aici cu discuţia despre drepturile omului, deoarece această problemă vorbeşte de la sine. Există însă alte probleme sociale şi politice relevante pentru etică ce nu au aceeaşi calitate, dintre care sărăcia şi inegalitatea nu pot fi neglijate, ele declanşând dezbateri despre o viaţă mai bună într-o societate mai bună. În consecinţă, le voi menţiona din nou în cele ce urmează.

„Moralitate" şi „etică"

Paginile ce vor urma se ocupă de câteva probleme obişnuite pentru dezbaterea asupra moralei, incluzându-le pe cele care sunt considerate

ameninţări la adresa „valorilor familiei" şi a conceptelor înrudite, care pentru majoritatea se referă la căsătorie şi divorţ, la comportamentul şi practicile sexuale, la abuzul de droguri şi la alte probleme delicate, precum avortul şi eutanasia. Această listă nu este exhaustivă, dar acoperă o zonă importantă.

Trebuie să recunoaştem că există o diferenţă între definiţiile înguste ale moralităţii enunţate în timpurile moderne (mai ales, începând cu secolul al XVIII-lea) şi conceptul mai larg, clasic, de „etică". După cum operează, moralitatea se aplică doar la anumite arii ale vieţii, mai ales la relaţiile interpersonale, şi se referă invariabil la probleme precum infidelitatea conjugală şi bârfa răutăcioasă. Nimeni nu crede că a mânca banane e o problemă morală, nici felul în care o persoană lucrează sau culoarea în care îşi zugrăveşte casa. Filosofii antichităţii clasice credeau altceva. Pentru ei, tot ce se referă la viaţă este o problemă etică: trăieşti şi acţionezi ca un întreg şi atât dezvoltarea, cât şi relaţia cu ceilalţi decurge din totalitatea trăsăturilor tale de caracter. De aceea viaţa trebuie să fie chibzuită – „viaţa nechibzuită", spunea Socrate, „nu merită să fie trăită" – şi poate fi chibzuită doar în măsura în care o cunoşti în profunzime.

Problemele eticii, prin urmare, în contrast cu cele care au în vedere moralitatea concepută mai limitat, sunt probleme ale dezvoltării inteligente a omului, ceea ce înseamnă o viaţă şi acţiuni corecte. Deci, ei caută răspunsuri nu numai la întrebările referitoare la ce fel de oameni ar trebui să fim, ci la ce fel de societate ar trebui să avem, astfel încât maximum la care aspirăm în ceea ce priveşte propria persoană să aibă cel mai bun mediu în care să se dezvolte. Asfel, după cum spunea Aristotel, etica şi politica se completează.

A înţelege diferenţa dintre moralitate şi etică este foarte important, deoarece ne ajută să pledăm pentru ultima. Moralitatea se referă la ceea ce este permis şi interzis în zonele particulare ale comportamentului; etica se referă la natura personalităţii şi vieţii. Prin urmare, baza eticii nu e constituită din reguli şi coduri, mustrări şi sancţiuni, ca în cazul moralităţii, ci din educarea caracterului, a cărei ţintă primară este insuflarea altruismului, introspecţiei, bunului gust şi a toleranţei. Imaginea, recunoscut utopică, este că o societate etică se va dezvolta în urma succesului obţinut dintr-o asemenea întreprindere, iar într-o astfel de societate lucrurile permise şi interzise de care se ocupă moralitatea, vor deveni

inutile, pentru că sunt deja cuprinse în respectul reciproc şi în toleranţa ce stau la baza relaţiilor dintre membrii ei.

Voi reveni asupra acestor consideraţii cuprinzătoare mai târziu. Cel mai bun mod de a arăta de ce merită promovate aceste idei este analiza principalelor dezbateri pe teme morale (în sens restrâns) care tulbură societatea occidentală. Dezbătându-le, ne dăm seama că problemele morale cu care credem că ne confruntă, îşi schimbă natura când sunt văzute din ceea ce, până la urmă, se numeşte perspectiva etică.

Două realităţi şi două idealuri

Majoritatea oamenilor este în stare, din când în când, de judecăţi corecte şi de a gândi lucrurile dintr-o perspectivă altruistă. Într-un asemenea caz se pot identifica două realităţi şi două idealuri, deosebit de importante pentru consideraţiile etice care sunt totuşi, cum se întâmplă adesea în cazul lucrurilor cu adevărat profunde, simple.

Prima realitate este că noi (oricare am fi „noi") avem o idee formată despre ceea ce, în general, conduce la dezvoltarea omenirii. Declaraţia Universală a Drepturilor Omului este un enunţ complet şi detaliat, dar care poate fi rezumat.

Adăpost, căldură, mâncare, sănătate, libertate, securitate – iată o scurtă listă de deziderate pe care, indiferent de cultură şi de istorie, majoritatea oamenilor le recunoaşte ca enunţând o parte din necesităţile unei vieţi mai bune. Desigur, lista este mult mai lungă, mai complexă şi diversă, deoarece oamenii sunt animale creative şi inteligente: toate artele şi ştiinţele, diversele facilităţi ale civilizaţiei, ne arată ceea ce se consideră că este atractiv.

Al doilea fapt ar părea, la prima vedere, în conflict cu primul. Există o mare varietate de interese umane şi nu toţi pot să le înţeleagă. Nimeni nu poate vedea lucrurile din punctul de vedere al celuilalt, puţini se pot aştepta să înţeleagă în profunzime nevoile şi dorinţele personale.

Conflictul dintre cele două realităţi este aparent. Un relativist ar putea-o contrazice pe prima, argumentând că doar prin faptul de a crede că ştim ceea ce lumea din alte locuri sau din alte timpuri consideră de dorit, riscăm să îi înţelegem greşit, raportându-i la vederile noastre înguste. Dar acest argument este, cel mult, numai pe jumătate corect, deoarece avem o imagine generală foarte coerentă despre lucrurile ce duc la dezvoltarea umană, chiar dacă, după cum reliefează

cel de-al doilea fapt, trebuie să descoperim mai în profunzime ce este suficient pentru o astfel de dezvoltare pe baze individuale, fără să uităm să luăm în considerare elementele de fond.

Două idealuri urmează imediat aceste două realităţi. Primul ar fi că dacă noi cunoaştem strictul necesar ce duce la dezvoltarea celorlalţi, atunci, dacă celorlalţi le lipseşte acest necesar sau li se oferă opusul prin, să spunem, opresiune sau dezastru natural, se face apel la noi. A şti că omului de lângă tine îi lipseşte minimul necesar pentru a trăi şi a ignora acest fapt e greşit sau cel puţin imprudent, pentru că într-o lume unde oamenii recunosc nevoile altora, dar le ignoră, suferinţa va fi rezultatul sigur. De aceea, chiar pe baze minime, oamenii procedează corect acţionând într-o lume unde percepem, dar ne ignorăm nevoile. (Mai departe voi da motive de a spune că nu e nici pe departe imprudent, ci lipsit de etică, în cel mai clasic şi cuprinzător sens, să acţionăm astfel.)

Al doilea ideal se referă la faptul că atunci când recunoaştem varietatea de nevoi şi dorinţe umane, primul nostru pas trebuie să fie tolerarea acestei varietăţi, pentru că este atât de cuprinzătoare încât, după cum am menţionat, singurul mod de a evita greşeala sau ignoranţa, este de a fi

lipsiţi de prejudecăţi. Din nou, acest punct de vedere poate căpăta substanţă prin apelul la chiar cea mai slabă motivaţie. Fiecare dintre noi doreşte să trăiască şi să fie lăsat să ia propriile decizii şi, apoi, să fie respectat sau cel puţin tolerat de către ceilalţi. Dorim ca persoanele din jurul nostru să aibă suficientă înţelegere să ne lase să ne îndeplinim proiectele, chiar atunci când nu înţeleg ce înseamnă acestea pentru noi. Şi fiindcă dorim să trăim într-o astfel de lume, trebuie să manifestăm acelaşi respect pentru ceilalţi.

Limitele toleranţei

După cum am menţionat, generozitatea are drept premisă faptul că nu putem înţelege, fără compasiune şi fără un anumit efort, oamenii ale căror preocupări sunt diferite de ale noastre, mai ales dacă trăiesc în alte zone şi aparţin altor culturi. Aceasta nu e toleranţă orbească, nici necalificată, nici irevocabilă, deoarece există şi fapte intolerabile cum ar fi crima, violul, tortura, opresiunea, incitarea la război şi nedreptatea, iar la cei cei le comit, oricine ar fi ei, păşesc cu mult dincolo de limitele admise. Situaţia de faţă ne sugerează un principiu familiar: orice ar face

cineva, acesta ar trebui să fie liber să acţioneze, dar să nu îi rănească pe ceilalţi şi să le permită să îşi atingă scopurile în aceleaşi condiţii. Acest principiu spune doar ce nu trebuie să facem, adică să nu intervenim, fără acord, sau să facem rău celorlalţi. Prima solicitare este mai puternică, având forma unei afirmaţii fără echivoc: trebuie să îi ajutăm pe ceilalţi atunci când le cunoaştem nevoile.

Toate acestea ne conduc la concluzia că marele păcat este să faci rău (ceea ce include şi să nu ajuţi când este nevoie). Se poate rezuma astfel: marele păcat este să faci rău altor fiinţe, dar, deşi această afirmaţie este corectă, voi limita discuţia la oameni, fiind clar că ei deţin un loc special în rândul fiinţelor, având interese aproape identice cu ale noastre şi fiind capabili de mai multe moduri de a suferi.

Am caracterizat cele două idealuri la nivelul numitorilor de bază, pentru a arăta că, chiar dacă avem un nivel scăzut de egoism, este prudent să le respectăm. Desigur, cred că am proceda mult mai bine, dacă adăugăm eticii şi alte preocupări decât grija pentru bunăstarea personală. Acest lucru se poate realiza prin recunoaşterea şi respectarea intereselor celorlalţi, astfel încât, printr-un echilibru bine gândit al preocupărilor, să căutăm

mereu ce e mai bun, şi, câteodată, să acceptăm ceea ce e mai puţin rău, pentru toţi şi pentru fiecare, împreună. Justificarea ar fi că trăind astfel e mai satisfăcător şi mai profitabil pentru toţi cei implicaţi, decât dacă cineva îndeplineşte aceste deziderate doar din interes meschin; o astfel de lume ar fi mai bună decât una în care doar propriul interes ne face să fim mai toleranţi şi, uneori, să ajutăm pe alţii, doar când e folositor să o facem. Nu întotdeauna se poate spune că e folositor să ajuţi pe alţii; într-adevăr, imperativele competiţiei şi căutarea avantajelor ar însemna adesea că toleranţa şi ajutorul sunt dăunătoare, deci o asemenea lume ar fi parţial altruistă, în cel mai bun caz şi, chiar atunci, nu pentru motive foarte edificatoare. Trebuie admis, din păcate, că aceasta este lumea în care trăim.

Aceste remarci ating subiecte importante sub mai multe aspecte. Ele poartă un adevăr care dă mult sens dezbaterilor etice şi politice, recunoscut fiind faptul că acestea sunt legate în mod natural. Devine astfel evident că în comunităţile umane atât resursele, cât şi compasiunea sunt limitate, competiţia dintre indivizi şi grupuri este, deci, inevitabilă, cu şanse clare de a degenera în conflict şi că, prin urmare, avem nevoie de legi, reguli şi tradiţii pentru reglementarea

relaţiilor şi rezolvarea conflictelor. În prima linie se află consideraţiile etice, care implică o anumită atitudine de reciprocitate între oameni - de respect, de consideraţie şi încredere, de altruism, unde e necesar, şi de camaraderie, dacă este posibil - şi care constituie raţiunea unei persoane de a acţiona într-un anume fel şi nu în altul, atunci când acţiunile sale îi afectează pe alţii.

Odată enunţate aceste principii, putem aborda problemele standard ale dezbaterii morale.

CAPITOLUL II

„VALORILE FAMILIEI" ŞI VALORILE GENERALE

Majoritatea dezbaterilor despre moralitate se grupează în jurul unui set de probleme percepute, care sunt cel mai uşor de identificat prin analiza în paralel cu idealul propus, cu care se presupune că nu corespund, şi anume moralitatea „valorilor familiei". Conceptele de „familie model" şi de „comportament model" sunt centrale pentru această viziune. Acest model este al unei familii standard: doi părinţi, de sexe diferite, cu progenituri bine crescute, bine socializate, trăind împreună în aceeaşi locuinţă în care alţii vin doar anunţaţi şi pentru puţin timp. Nici un membru al familiei nu foloseşte droguri ilegale şi, dacă le foloseşte pe cele legale (alcool,

nicotină), o face cu moderaţie şi cu bun simţ. Părinţii îşi limitează interesul sexual unul faţă de celălalt, iar progenitura îşi începe viaţa sexuală doar când, adult fiind, s-a implicat într-o relaţie responsabilă – în mod standard, un mariaj monogam – cu un membru de sex opus. Această familie este independentă economic, responsabilă social, respectă legea şi normele societăţii contemporane.

Acesta este minimul modelului de familie ce respectă „valorile familiei". Susţinătorii bigoţi ai acestui ethos ne îndeamnă, în plus, să fim împotriva avortului, homosexualităţii, divorţului, pornografiei, a bunăstării fără limite (pe baza faptului că oamenii ar trebui să îşi asume responsabilitatea pentru ei înşişi), dar în favoarea spânzurătorii şi a altor pedepse foarte severe. Ei sunt, de asemenea, şi împotriva folosirii drogurilor – unii incluzându-le şi pe cele legale, după cum ne arată mişcările de prohibiţie şi de abstinenţă. Mulţi suporteri ai „valorilor familiei" justifică aceste vederi prin motive religioase.

Acest ethos este complex şi interesant. Indiscutabil, este un amestec de bine şi mult rău, acesta din urmă fiind stăvilit de tradiţia gândirii – în principal, religioasă – care e, la rândul ei, complexă.

Este bine că acest model conservator recunoaşte şi pune în centru valoarea sentimentelor domestice stabile, adică acelea care susţin relaţii de lungă durată, angajate, cooperante, bazate pe afecţiune şi pe împărtăşirea aceloraşi interese în ceea ce priveşte viaţa privată. Fără îndoială, asemenea afecţiune, întâlnită în căsniciile cele mai fericite şi mai împlinite, este o mare realizare. Este aproape inutil să enumerăm beneficiile. Dar o asemenea afecţiune poate fi şi este trăită în mai multe moduri, din care modelul de familie standard este doar unul şi – după cum ne arată istoria – unul destul de lipsit de succes. Pentru a realiza un corolar al credinţei lor în versiunea de familie standard, şcoala „valorilor familiei" ia atitudine faţă de sex şi sexualitate, căsnicie şi fertilitate, droguri, crimă şi societate, în general. Acest fapt, în mod indiscutabil, este o greşeală, şi uneori una tragică, după cum vedem din mulţimea problemelor sociale pe care le creează. Moralitatea conservatoare, cu alte cuvinte, este cauza şi nu soluţia în multe dintre problemele societăţii, pentru că este represivă şi prohibitivă, limitând natura umană. Ca un prim pas în a înţelege de ce, aplicaţi valorile familiei la o familie obişnuită.

Familia standard

Familia standard este modelul preferat de susţinătorii „valorilor familiei". De origine relativ recentă – este un fenomen occidental, urban, industrial – se dovedeşte a fi foarte lipsit de succes, pentru că suferă de defecte atât structurale, cât şi etice. Defectul structural este cel mai bine descris prin contrast cu ceea ce înlocuieşte. Pentru o bună bucată de timp familia tipică a fost (şi prin alte părţi ale lumii încă este) o comunitate mică, adesea înglobând mai mult de două generaţii, nu întotdeauna legate între ele genetic sau prin căsătorie, în care educaţia copiilor era lăsată în grija altor copii, bunici, servitori sau membri ai familiei care nu puteau munci (handicapaţi, de exemplu). În asemenea familii, incestul nu era deloc o raritate (dacă soţia era însărcinată sau la menstruaţie, bărbatul o putea înlocui cu fiica cea mai mare) şi faptele asociate vieţii – boala, moartea, sărăcia – erau obişnuite. Moartea dădea vieţii de familie un caracter destul de diferit de ceea ce cunoaştem azi în Occident, scurtând copilăria şi căsniciile.

În familia standard promovată de susţinătorii „valorilor familiei", poverile psihologice şi fizice sunt purtate de un grup mic orientat spre in-

terior. Familiile tradiţionale extinse erau difuze în structură, oferind posibilităţi variate pentru gestionarea emoţiilor şi rezolvarea conflictelor, dar familia de tip standard le intensifică pe ambele prin atragerea lor spre interior. La acest defect de structură se adaugă unul etic, relaţionat principiilor care guvernează relaţiile în acest grup închis, ceea ce înseamnă că relaţiile trebuie să fie permanente şi exclusive. Divorţul şi adulterul (pentru a nu menţiona alte modalităţi mai problematice de a estompa senzaţia de claustrofobie – şi, deci, tensiunile – a vieţii familiei standard, cum ar fi beţia, violenţa şi incestul) sunt dezaprobate cu tărie, căci nu numai că grupul este închis într-un spaţiu emoţional redus, dar supapele de siguranţă pentru eliberarea presiunilor sunt blocate. Rezultatele sunt destul de cunoscute: „criza familiei" este un loc comun, pe seama căruia se pun multe probleme sociale. Faptul că eşecul total are loc în „doar" unul din două sau trei cazuri de familii standard este un tribut adus capacităţii umane de a înşela şi de a nega, deşi nu se cunosc costurile mult mai mari ce se plătesc câteodată pentru a le păstra unite.

Într-un efort de a salva acest model de familie inerent instabilă, etica conservatoare trebuie să stigmatizeze mult din ceea ce este neutru sau chiar

bun de-a lungul întregului lanţ de relaţii interpersonale şi distracţii personale, printre acestea figurând şi sexualitatea. Principalul scop este de a stăvili presiunile care ameninţă să dinamiteze familia standard, dacă este posibil prin a convinge oamenii să nu le simtă de la bun început, interzicând, oricum, exprimarea lor. Familia standard are succes acolo unde unul dintre parteneri este supus sau face compromisuri, iar copiii sunt ascultători – şi unde, să spunem, un angajament religios impune un control intern puternic asupra tentaţiilor care ar putea să schimbe aceste atitudini şi graniţele pe care le trasează. O familie hrănită de doctrine religioase care încurajează o asemenea viziune este exact idealul pentru susţinătorii „valorilor familiei". Devine imediat evident că nu există motive întemeiate independent, singura raţiune pentru acceptarea lor fiind salvarea „valorilor familiei" de la prăbuşire. A le stimula înseamnă, aşadar, a îndemna pe cineva să nu mai respire, spunându-i că astfel nu va face gripă.

Divorţul şi căsnicia

Deoarece familia modernă standard ocupă un loc atât de important în concepţia lor, conservatorii sunt ostili divorţului, care reprezintă sfâr-

şitul – chiar eşecul – proiectului familiei în acest fel. Totuşi, divorţul este adesea un lucru bun, le dă oamenilor şansa de a începe din nou sau – ceea ce este la fel de bine, dacă oamenii ar putea să o recunoască ca atare – să trăiască singuri: o viaţă solitară nu este în mod necesar una însingurată, căci poate fi un mod de viaţă foarte productiv şi liniştit.

Divorţul acordă libertate de acţiune pentru toţi, dar mai ales femeilor le dă libertatea de a face schimbări, când au nevoie de ele, în aranjamentele lor personale. Mariajul fără posibilitatea divorţului este o sentinţă pe viaţă bazată pe o decizie luată, de obicei, într-un moment când judecata participanţilor era imatură şi influenţată, oricum, de hormoni sau de modă. Fără divorţ, rezultatul este neschimbat, indiferent de circumstanţe. Divorţul este adesea o experienţă nefericită, pentru că semnalează pierderea sentimentelor, dar devine indiscutabil mai dificil când societatea îl îngreunează, adăugând alte probleme la cele cu care cuplul se confruntă deja.

Ca şi avortul, divorţul este o problemă de libertate personală. Este vorba despre oameni care o iau de la capăt, remediază greşeli, se redresează luând alte decizii şi făcând alte alegeri pentru a-şi construi o viaţă ce merită să fie trăită.

Divorţul nu ar exista fără căsnicie. Căsnicia este miezul viziunii tip „valorile familiei", nu chiar în sensul dezirabil de relaţie de angajament pe termen lung, ci a uneia constituite legal, care controlează vârsta şi sexul părinţilor (spune cine poate face acest pas şi când) şi dictează ce pot şi trebuie să facă şi în ce condiţii, dacă există, pot să o părăsească. Astfel văzută, căsnicia legală apare ca o interferenţă monstruoasă în relaţiile personale şi e surprinzător cât de mulţi oameni mai aleg această cale. Dincolo de interesele lor religioase şi de, oricât de trivial ar suna, distracţia oferită de ceremonie, dorinţa de a primi cadouri ori pretenţia fără sens că „mariajul arată cât eşti de devotat", cuplurile s-au întrebat de ce, în loc să trăiască împreună, aleg calea căsătoriei legale pentru a apăra interesele copiilor pe care i-ar putea avea. Problema bastarzilor ar fi putut avea o semnificaţie cândva, dar nu şi astăzi.

Adevărul este, fără îndoială, că oamenii continuă să se căsătorească doar pentru că aşa e tradiţia şi astfel perpetuează o instituţie care a luat naştere din raţiuni sociale şi economice, printre acestea controlul activităţii sexuale şi al fertilităţii la femei şi astfel să se asigure că proprietăţile pe care bărbaţii le lăsau moştenire au mai multe şanse să ajungă la copiii lor.

Părinţii singuri

Problemele referitoare la interesele copiilor ating mereu o coardă sensibilă şi sunt, prin urmare, importante pentru suporterii „valorilor familiei", nu numai în acţiunea de apărare a familiei standard, dar şi în aceea de atacare a familiilor formate dintr-un singur părinte. Interesele copiilor, susţin ei, sunt servite cel mai bine de prima şi sunt puse în pericol de cea de a doua.

Să fie adevărat? Pentru copii contează dragostea, stabilitatea, o alimentaţie echilibrată şi posibilitatea de a se juca şi de a învăţa. Nu contează câţi părinţi au sau dacă persoana ori persoanele care au grijă de ei sunt părinţii lor naturali, atât timp cât relaţia e sigură şi permanentă. A fi părinte biologic nu este o garanţie pentru abilităţile cerute de educarea unui copil.

Problema părinţilor singuri nu e absenţa celuilalt părinte, ci a resurselor – pe scurt, sărăcia. Ostilitatea societăţii – având rădăcini în condamnarea religioasă – faţă de sex şi de naşterea copiilor în afara căsătoriei lasă urme şi rezultatul este o pedeapsă economică: cei ce au o viziune conservatoare asupra moralităţii sunt reticenţi faţă de „subvenţionarea iresponsabilităţii" femeilor necăsătorite şi a adolescentelor care rămân

însărcinate, cu atât mai mult când nu e vorba de cazuri izolate. Această reticenţă se transformă, suntem obligaţi să o spunem, într-o opoziţie deşartă faţă de forţele biologice. Stă în natura animală să se împerecheze şi, deci, uneori să se reproducă; doar oamenii încearcă să-şi controleze activitatea sexuală şi reproducerea din motive sociale, religioase sau morale; şi doar oamenii pedepsesc devierea de la ceea ce au stabilit ei, într-un anumit loc şi timp în istorie, a fi drept normă.

După cum reiese din acest punct de vedere, conservatorii folosesc idealul lor de familie pentru a-şi promova şi justifica ideile lor despre sex, droguri, avort şi societate în ansamblul ei. Fiecare dintre aceste probleme abordate din punctul de vedere al „valorilor familiei" sunt indiscutabile, precum însăşi ideea de familie. Voi ţine seama de ele, pe rând.

Sexul şi morala

Dacă activităţii sexuale i s-ar acorda locul său firesc în viaţă, ar consuma mai puţin timp şi energie decât acum. Sexul ocupă o parte exagerată în mod absurd a orizontului moral şi în multe cazuri este învăluit de confuzie şi chiar de o anumi-

tă clandestinitate, pentru că interdicţiile, anxietăţile şi tot ceea ce înseamnă raţionament moral îi exagerează importanţa („oamenii înfometaţi se gândesc doar la mâncare") şi uneori îl distorsionează, deoarece instinctele frustrate sunt mai înclinate să caute debuşee, nu rareori dăunătoare.

Natura a făcut activitatea sexuală plăcută, nu doar pentru a încuraja reproducerea, ci şi pentru a promova legăturile dintre oameni şi, foarte probabil, sănătatea. Rudele noastre primate cele mai apropiate, cimpanzeii, practică sexul ca pe o modalitate de socializare şi recreere, la fel ca oamenii. Activitatea de împerechere a celorlalte primate este guvernată de ciclul oestru, care face ca femelele să îşi manifeste interesul sexual periodic. Astfel, cimpanzeii, gorilele şi urangutanii nu fac caz de morală, cu atât mai puţin se dau de ceasul morţii când e vorba de sex, ci pur şi simplu au grijă să îşi potolească hormonii, de câte ori aceştia o cer.

Lucrurile sunt mult mai complexe în cazul oamenilor, desigur, şi nu există un răspuns clar la întrebarea „care este «locul natural» al sexului în viaţa noastră?". Implicarea potenţială a unei femei în activitatea sexuală, cu posibilele ei urmări – sarcina şi copiii – este atât de serioasă,

încât pare normal să te aştepţi la mai multă circumspecţie în din partea ei decât din partea unui bărbat, în ceea ce priveşte angajarea în relaţii sexuale, cel puţin când contraceptivele nu sunt la îndemână sau de încredere. Dacă unele caracteristici ale activităţii homosexuale masculine sunt relevante pentru sexualitatea masculină în general, bărbaţii seamănă mai degrabă cu cimpanzeii, fiind capabili de acte sexuale la întâmplare, cu puţină încărcătură emoţională. În această privinţă, argumentul ar putea fi că masculii heterosexuali diferă de fraţii lor homosexuali doar prin faptul că au, de regulă, mai puţine ocazii pentru sex, din cauza convenţiilor şi îngrădirilor impuse de potenţialele partenere.

Studiile ne arată că, dacă investiţia potenţială a femeilor în sex este redusă de contracepţia efectivă şi de o mai mare independenţă economică, comportamentul lor se modifică. În particular, oriunde femeile au statut egal cu bărbaţii în afaceri ori în oricare altă profesie, comportamentul lor sexual începe să se asemene celui al bărbaţilor, mergând chiar până la a angaja prostituate în timpul călătoriilor de afaceri (adesea femei, se pare) şi la a avea mai multe raporturi ocazionale, în general. (Asemănările nu se opresc aici, se pare că din ce în ce mai multe femei aflate în

posturi de conducere suferă de alopecie din cauza stresului).

Alte surse ne oferă date uşor surprinzătoare: peste 30% dintre copii au un alt tată decât soţul sau partenerul stabil al mamei lor. (Această informaţie este extrasă din două studii recent efectuate în Marea Britanie). Studii paralele arată acelaşi obicei la păsări. Acest lucru are sens, în mod clar, din punct de vedere genetic; se pare că în rândul oamenilor natura rămâne mai puternică decât convenţia.

Aceste observaţii arată că bărbaţii şi femeile au un comportament sexual diferit, doar când ultimele sunt obligate să se gândească la consecinţe. Progresul ştiinţei a făcut ca aceşti factori să aibă caracter de eventualitate, să nu fie esenţiali; anatomia nu se mai confundă cu destinul. Aşadar, orice s-ar dori să se spună despre moralitatea vieţii sexuale se aplică în mod egal ambelor sexe.

Sexul şi societatea

Activitatea sexuală nu este neutră din punct de vedere moral; este – când e consensuală – un lucru bun, pentru că poate fi plăcută şi poate consolida legăturile dintre oameni. În unele societăţi însă, mai ales în cele iudeo-creştine, este

complicată de influenţa credinţelor şi a practicilor străvechi. Interesul faţă de sex este mult mai mare decât gradul de informare şi, în timp ce ignoranţa persistă, aceasta devine în egală măsură tentant şi ameninţător. Plăcerea sexuală, spune Aristotel, submineazã raţionalitatea şi remarca sa este premisa anxietăţii ce persistă în anumite religii: dacă sexul este iraţional, atunci este o ameninţare la adresa ordinii şi a autorităţii. În consecinţă, sexualitatea a fost îngrădită de legi şi obiceiuri în multe culturi de-a lungul istoriei, creştinismul fiind, din acest punct de vedere, foarte vehement în interdicţii. În 1800, în Anglia, erau spânzuraţi mai mulţi oameni pentru sodomie decât pentru crime; în Orientul Mijlociu, femeile ce comit adulter sunt încă omorâte cu pietre; în cele mai multe ţări cenzurarea artei continuă pe motive de „obscenitate". Ca o consecinţă suplimentară, sexul este învăluit de ipocrizie, vină, exploatare, anxietate şi perversiune, exagerându-se şi transformându-l într-o problemă reală, dintr-una abia percepută.

În ciuda deschiderii crescânde, care a permis cercetarea obiectivă a sexualităţii umane, încă nu există o teorie unanim acceptată asupra acesteia, pe care să se poată baza deciziile personale sau cele politice. Şi totuşi niciodată nu a existat o

nevoie mai mare de o asemenea teorie, pentru că dilemele legate de sex oferă, în mod curent, lumii occidentale provocări majore: SIDA, bolile venerice, avortul, contracepţia, mamele surogat, fertilizarea artificială, cererile homosexualilor de a se căsători şi de a adopta copii, sexul şi dragostea la vârsta adolescenţei, hărţuirea sexuală, violul marital, pedofilia, pornografia – lista de probleme este lungă şi chiar şi aşa se omite faptul că relaţiile sexuale „obişnuite" sunt, ele însele, încă supuse restricţiilor şi confuziei.

Încercarea de a înţelege locul sexului în viaţa socială se face prin aplicarea teoriei alegerii raţionale, unde „raţional" înseamnă potrivirea corespunzătoare, conştientă sau nu, a mijloacelor la scopuri. Poate să pară hazardat să aplici o asemenea teorie la sex, având în vedere presupunerile privind iraţionalitatea acestuia, dar, deşi instinctele sexuale sunt cel puţin iraţionale, strategiile pe care oamenii le adoptă pentru a şi le satisface sunt de altă natură. Gândiţi-vă la analogia cu foamea: nu ne dorim să ne fie foame, dar ne gândim la satisfacerea ei.

Asemenea teoreticieni oferă analize în termeni de costuri-beneficii. Printre beneficiile sexului se află plăcerea şi procrearea; printre costuri – efortul de a găsi un partener, de a înfrânge rivalii şi

de a avea grijă de progenituri. Un exemplu simplu ne este oferit de „homosexualitatea oportunistă" între deţinuţi, care, de obicei, heterosexuali, se comportă în mod homosexual pentru că în acele circumstanţe beneficiile depăşesc costurile. Astfel enunţată, teoria pare simplistă, dar studiile care pornesc de la acest model sunt surprizător de convingătoare în explicarea diferenţelor dintre, de exemplu, stilurile de căsnicie şi prostituţie în diferitele societăţi. O concluzie surprinzătoare este că statutul femeii devine un determinant principal. În societăţile unde soţiile sunt needucate şi mult mai tinere decât soţii, căsnicia bazată pe parteneriat nu există, aşa că sexul este un act formal şi ocazional. Femeile sunt sechestrate pentru „a-şi proteja virtutea", dar bărbaţilor li se permite sexul în afara căsătoriei. În societăţile unde femeile au un statut superior, ca în Occidentul de astăzi, căsătoria parteneriat este o normă, astfel încât serviciile curtezanelor nu mai au căutare şi prostituţia devine o sursă de distracţie sau de înlocuire (chiar, după unele păreri, de protejare) a căsniciei.

Asemenea teorii oferă perspective folositoare, dar nu eliberează atitudinile sexuale de vechile tabu-uri şi restricţii. A-ţi expune trupul gol în public e o crimă; expunerea organelor genitale băr-

bătești este privită cu deosebită groază; barierele sociale și legale elaborate controlează cum, când, unde și cu cine este permisă activitatea sexuală. Oamenii sunt învățați să se simtă ofensați de expunerea în public a actelor sexuale; o persoană care ar putea fi șocată să vadă un act sexual real, îl va urmări într-un film, protejat de irealitatea relativă a celuloidului. Aceste atitudini, fiind un rezultat nu în ultimul rând al învățăturilor morale vechi de secole, sunt adânc înrădăcinate.

Relațiile sentimentale

Sexul poate să dea naștere unor relații, dar – din cauza tabu-urilor și a temerilor care îl înconjoară – poate să le și distrugă. În societățile occidentale căsătoria și parteneriatele de tip căsnicie sunt bazate pe atracție reciprocă; ceea ce numim noi idilă este, în termeni prozaici, o nebunie sexuală declanșată mai mult de biochimie decât de o alegere conștientă. Infatuarea este focul care unește două persoane, dar pasiunea este trecătoare și nu rămâne decât întrebarea ce se întâmplă când se răcește „aliajul"? Dacă aceasta se transformă în prietenie, baza unor sentimente domestice sedimentate este la îndemână. Dar îndrăgostiții descoperă adesea că, atunci când flacăra

dorinţei se stinge, rămâne doar cenuşa, şi în mod înţelept, trec de această fază.

Cum rămâne însă cu sexul şi sentimentele domestice? După cum aţi observat mai devreme în legătură cu „valorile familiei", principiul monogamiei în societăţile iudeo-creştine este o încercare de a păstra familia, dar din cauza viziunii restrictive asupra sexului, se obţine adesea opusul. Monogamia atrage după sine „fidelitatea sexuală", ceea ce înseamnă restrângerea exprimării sexuale la o singură persoană. Istoriceşte, femeile erau principala ţintă a acestei restrângeri, pentru a avea siguranţa că odraslele aparţineau genetic soţilor; dar, mai ales în creştinism, acest lucru se aplică şi bărbaţilor. Este un aranjament artificial şi nedrept atât pentru bărbaţi cât şi pentru femei, mai ales după ce nebunia iniţială se potoleşte şi interesul normal pentru alte persoane revine. Prin corelarea sexualităţii cu sentimentele domestice şi cu instituţia socială a mariajului monogam – odată cu speranţele unei idile, care să dureze o viaţă, pe care, chipurile, infidelitatea ar distruge-o – relaţiile domestice stabile se transformă în troc: dacă doreşti să formezi şi să păstrezi o astfel de relaţie, trebuie să îţi paralizezi sau să îţi negi impulsurile sexuale normale.

Continuă să persiste o confuzie absurdă, adesea distructivă şi uneori tragică, între două lucruri complet diferite. În practică, această încercare iudeo-creştină de a restricţiona sexul este în mare măsură lipsită de succes: multe persoane căsătorite au relaţii extraconjugale, comit adulter, vizitează prostituate sau găsesc alte metode de a depăşi restricţiile, folosind înşelătoria sau ipocrizia – şi, deci, riscând să îşi deterioreze relaţiile maritale, fapt dorit de puţini. Deci, într-o lege de tipul „valorile familiei" modalităţile de a combina darul dezinteresat al naturii – sexul – cu marile plăceri şi beneficii ale căsătoriei sunt: a) un eşec al căsniciei sau b) prefăcătorie şi ipocrizie sau c) o negare a propriei persoane.

Soluţiile principale ar fi o aşa-zisă „căsnicie deschisă" sau un al doilea partener (un amant). Se susţine că prima variantă nu funcţionează; auzim în mod curent de eşecuri, dar succesele devin evidente doar când citim biografii. În tradiţia monogamă occidentală, unde comportamentul sexual este atât de bine înrădăcinat încât puţini pot gândi altfel, asemenea aranjamente sunt puţin tolerate. În consecinţă, se poate presupune că cele mai bune alternative la ipocrizie sunt discreţia şi bunele maniere – lucru de care

cuplurile civilizate au dat dovadă oricum dintotdeauna.

Este clar că ar fi mai bine dacă s-ar recunoaşte mai întâi că relaţiile domestice nu depind în mod esenţial de fidelitatea sexuală şi, în al doilea rând, dacă societatea ar fi salvată de viziunea conform căreia o singură persoană are drepturi exclusive asupra exprimării sexuale a alteia. Această perspectivă forţează o alegere dureroasă, declanşând un conflict tragic. Dezideratul este de a trăi o stare de lucruri unde sentimentele domestice stabile nu sunt nepotrivite cu sexualitatea umană normală.

Nimic nu neagă importanţa fidelităţii în relaţiile conjugale, în sensul unui angajament la un parteneriat de viaţă, la scopuri şi la o loialitate profundă, intimă şi reciprocă. Foarte mult din valoarea sentimentelor domestice stă în siguranţa astfel obţinută. Dar fidelitatea, în acest sens, nu este acelaşi lucru cu proprietatea exclusivă asupra vieţii sexuale a celuilalt. Acest fapt esenţial este, cu mari costuri, aproape mereu ignorat.

În majoritatea celorlaltor culturi ale lumii problema a fost rezolvată – exceptând foarte puţine cazuri, doar pentru bărbaţi – prin poligamie, concubinaj sau prin acceptarea socială a relaţiilor

sexuale în afara căsătoriei. Dacă şi în vest ar prevala atitudini mai sănătoase, ar trebui ca lucrurile să fie privite în mod echitabil pentru ambele sexe; scoaterea anatomiei din cadrul destinului, după cum am remarcat mai devreme, face posibil acest lucru. Şi, aşa cum am sugerat în pasajele de început, slăbirea tensiunii ce apasă problemele care au legătură cu sexul, îl va face să îşi piardă din importanţă. Conservatorii cred, desigur, contrariul; imaginea unor cupluri făcând dragoste la fiecare colţ de stradă le tulbură gândirea, ceea ce explică de ce menţin încă în funcţiune motoarele unor legi complet nesatisfăcătoare.

Homosexualitatea şi prostituţia

Două dintre limitele cele mai laxe ale vieţii sexuale, homosexualitatea şi prostituţia, au fost întotdeauna ţinte pentru morala conservatoare, care de milenii a reuşit să întoarcă nu numai cutuma, ci şi legea împotriva celor două. În tradiţia iudeo-creştină, prostituatele erau, uneori, omorâte cu pietre. Nu se stabilise, în mod clar, vreo metodă de a omorî homosexualii, deşi spânzurătoarea a devenit mai târziu un obicei. Este profund anormal, având în vedere faptul că, în Grecia antică, a cărei civilizaţie este admirată de

Occident şi pe care şi-o revendică drept înaintaş cultural, permitea – chiar încuraja – nu doar homosexualitatea, ci şi pedofilia. Există încă culturi non-occidentale unde persistă obiceiuri similare; într-o societate papuaşă, de exemplu, există tradiţia ca bărbaţii să „furnizeze sămânţă" băieţilor cărora le sunt tutori, astfel încât şi aceştia să aibă copii la rândul lor. Aceasta este o versiune mai literală a ceea ce vedeau grecii în termeni educaţionali (deşi relaţia dintre bărbaţi şi băieţi în Grecia era, de obicei, fizică).

Mulţi vor crede că aceste obiceiuri au fost înlocuite. Totuşi, este păcat că istoria e atât de selectivă; putem da doar un exemplu de practică ruşinoasă care este tolerată de conservatori, cu destul calm, am putea zice – unii apelează la ea regulat – mutilarea genitală a milioane de băieţi şi fete, care înfloreşte azi în practicile religioase ale circumciziei.

Cazul împotriva homosexualităţii se rezumă la faptul că e considerată împotriva naturii. Argumentul e simplu: organele sexuale bărbăteşti şi femeieşti sunt adaptate din punct de vedere anatomic pentru reproducere. Din moment ce organele a doi bărbaţi sau a două femei nu sunt astfel adaptate şi nu poate avea loc reproducerea, orice fel de relaţie între ele este împotriva naturii.

Acelaşi argument interzice practicile heterosexuale care nu au ca rezultat reproducerea.

Dacă acest argument ar fi generalizat, ar fi dezgustător – şi prin analogie de raţionament, ar trebui să fie ilegal – să mergi cu bicicleta sau să sufli într-un fluier, din moment ce picioarele şi buzele nu sunt făcute pentru asemenea activităţi.

Cea mai bună analogie o putem realiza însă cu acţiunea de a mânca. Mâncăm ca să ne hrănim organismul, dar şi pentru a ne bucura de gusturi şi texturi, pentru a ne relaxa, a întâlni prieteni, pentru a discuta. Avem nevoie de un număr de calorii şi vitamine zilnic, dar ne bucurăm să gustăm din bucătăria indiană, chinezească şi italiană. Îţi poţi descoperi o preferinţă pentru mâncarea chinezească sau poţi afla că nu îţi place cea indiană. La fel se întâmplă şi cu sexul. Este natural să te bucuri de plăcerea sexuală, la fel cum te bucuri de mâncare, iar scopul sexului, la fel ca în cazul mâncării, nu se reduce la scopul pentru care a fost dat.

Aceste observaţii arată că apelul la „natură" nu oferă o bază solidă pentru ostilitatea faţă de homosexualitate. Adevărata sursă de ostilitate este religioasă şi socială şi, după cum am văzut, numai unele societăţi manifestă o astfel de atitudine. Rezultatul este, sau a fost, în cazuri frecvente, persecutarea indivizilor pe baza sim-

plului fapt că gusturile lor diferă de cele ale majorității.

Ostilitatea față de homosexualitate are mai multe surse, iar una dintre ele este amenințarea la adresa modelului relațiilor interpersonale, care au în miezul lor ethosul „valorile familiei". Ostilitatea față de prostituție (mai ales în sânul protestantismului anglofon) are aceleași rădăcini. Totuși, ironia este că prostituția se dezvoltă, cel puțin în parte, tocmai din cauza „valorilor familiei" – după cum am sugerat mai devreme, prin furnizarea unui debușeu al presiunilor generate de viața de familie, aflată sub domnia unei moralități sexuale restrictive.

În unele state americane și în Marea Britanie, prostituția rămâne circumscrisă legal, sancțiunile exprimând opoziția și dezgustul conservatorilor. Rezultatul este că a devenit o mină de aur pentru capii crimei organizate. Exceptând aspectele financiare, natura relațiilor neangajante, ocazionale, dintre prostituate și clienții lor oglindește experiența homosexualilor care, după cum am mai amintit, spune poate ceva despre natura sexualității masculine. Acest lucru este recunoscut de societate, care implicit acceptă ceea ce este uneori descris drept funcția „igienică" a prostituției; dar o face în secret și

cu ruşine, problema fiind, deci, abordată nu cu bun simţ, ci greşit. Este evident că prostituţia ar trebui să fie legalizată, nu numai pentru a controla sănătatea şi siguranţa atât a practicanţilor cât şi a clienţilor, dar şi pentru a nu mai irosi timpul organelor de ordine şi a nu mai împovăra sistemul legal. Toate motivele pe care conservatorii le au pentru a-şi dori controlul legal al prostituţiei – presupusa ameninţare la viaţa familiei, la adresa minorilor şi faptul că fetele pot fi forţate să se prostitueze din cauza condiţiilor economice sau a „peştilor" – vor rămâne valabile, chiar dacă prostituţia este legală sau nu, cu singura diferenţă că a treia problemă va fi mereu dificilă dacă prostituţia rămâne în afara legii.

Trebuie să presupunem că unii dintre cei ce lucrează în industria sexului o fac de bună voie. Ei oferă un serviciu care va avea mereu clienţi şi, pentru că ar putea dori să lucreze împreună cu colegii în împrejurări sigure şi confortabile, ideea acceptării bordelurilor pare rezonabilă. În societăţile unde prostituţia este legală, nu a avut loc nici un colaps moral de felul celui de care se tem conservatorii. Statele cu legi restrictive ar putea lua doar acest fapt ca argument pentru a se răzgândi.

Aceleaşi consideraţii se aplică şi pornografiei, definită ca „material explicit sexual menit să producă excitaţie sexuală". În ţările cu legi liberale în ceea ce priveşte pornografia nu a avut loc nici o implozie socială, deci unul dintre principalele argumente împotriva acesteia se prăbuşeşte. Există şi argumente mai bune împotriva ei şi anume că difuzează imagini insultătoare la adresa femeilor şi implică exploatarea oamenilor care lucrează în această industrie, fapte ce prezintă importanţă, fiindcă abuzul şi exploatarea nu sunt de dorit. Dar sunt indezirabile în sine, nu pentru că implică sexul. Dacă ar exista materiale explicit sexuale fabricate de oameni fericiţi, care s-ar îmbogăţi furnizând un serviciu către clienţi ce trebuie mulţumiţi, nu ar fi nimic excepţional. Dacă pornografia ar fi legală, posibilitatea de a fi produs în mod exploatator s-ar diminua.

Unele feministe, formând o coaliţie puţin obişnuită cu biserica şi conservatorii, se opun liberalizării pornografiei nu numai pe baza faptului că implică o prezentare denigrantă a femeilor, dar şi pentru că încurajează violul şi violenţa. Din nou, ceea ce se poate obiecta este

mai degrabă denigrarea şi violenţa, decât conţinutul explicit sexual. Se poate construi un caz împotriva portretizării oricărui grup într-un astfel de mod şi trebuie combătute cu hotărâre îndemnurile la a face rău. În acelaşi timp, ar trebui să fie posibil ca materialul explicit sexual să existe, fără a incita la ură sau la violenţă. Faptele vorbesc din nou de la sine, în ţările unde restricţiile asupra pornografiei nu mai există - de exemplu în Danemarca - infracţiunile sexuale comise cu violenţă au scăzut ca număr.

Se face simţită lupta din mijlocul mişcării feministe asupra naturii şi legitimităţii atitudinilor faţă de pornografie şi, prin asociere, faţă de heterosexualitatea feminină, în general. O premisă a feminismului radical este că heterosexualitatea feminină este o modalitate a exploatării femeii de către bărbaţi şi este, deci, intrinsec greşită, apărând ca o versiune modernă a păcatului originar. Pentru a fi cu adevărat libere, femeile ar trebui să se elibereze de heterosexualitate. Dorind a-şi încuraja tovarăşele să îşi nege accesul la propriul trup - presupus a fi privit de bărbaţi doar ca receptor al secreţiilor şi dorinţelor lor - feministele şi-au învăţat surorile să se gândească la propriile lor trupuri ca la nişte lăzi de gunoi, din cauza a ceea ce vor băr-

baţii de la ele, trupuri care le şi trădează, pe deasupra, pentru că acceptă instinctiv „înjosirea" la care sunt supuse.

Dar există un număr crescând de femei care doresc ce doresc şi feministele – dreptate, egalitate, respect – dorind şi să se bucure de heterosexualitatea lor fără vinovăţie. O modalitate de a realiza acest lucru e să accepţi natura şi să afirmi valoarea heterosexualităţii feminine ca parte a atitudinilor repudiate prost fundamentate, dăunătoare, depăşite faţă de sexualitatea umană, în general. O sursă a naturii opresive a relaţiilor dintre sexe este moralitatea tradiţională a unui aranjament pe care feminiştii l-au identificat, în mod corect, drept patriarhal, care serveşte interesele unei perspective orientate masculin asupra relaţiilor dintre sexe, justificată şi apărată de moralitatea conservatoare.

Acceptare sau reformă

Până acum, totul conduce la concluzia că sexul este una dintre plăcerile vieţii pe care o utilizăm greşit şi de care ar trebui să fim liberi să ne bucurăm, acesta transformându-se într-o preocupare mai puţin. Dar subiectul nu poate fi părăsit fără a remarca faptul evident, dar impor-

tant, că sexul este un lucru bun doar când este consensual.

Cel mai grav exemplu de sex neconsensual este violul şi ceea ce am putea numi „viol constructiv", care are loc atunci când consensul dat nu e formulat cum se cuvine sau în mod liber. În această a doua categorie se încadrează multe cazuri de pedofilie, pentru că este greu de crezut că minorii – având în vedere vârsta şi nivelul lor de înţelegere – sunt în aceeaşi poziţie ca adulţii pentru a se gândi la deciziile pe care le iau. Acest grad de paternalism este justificat de faptul că, deşi unii copii sunt, de fapt, în această situaţie, este bine să începem cu situaţia contradictorie, pentru a le proteja interesele în perspectivă.

Violul şi abuzul sexual sunt oribile mai ales pentru că atentează la intimitatea psihică şi fizică şi, nu în ultimul caz, la încredere. Dacă cel mai mare păcat este să faci rău celorlalţi, aceste infracţiuni sunt aproape de crimă.

Este foarte evident că atitudinile legale şi sociale faţă de activitatea sexuală consensuală au nevoie de reformă. Având în vedere felul în care legea a fost chemată în ajutor de către conservatori de-a lungul secolelor pentru a restrânge sau a interzice sexualitatea umană sau a o ghida în direcţia propriilor gusturi ori prejudecăţi, reforma se

face simţită, în mod special, în toate acele zone încă influenţate de moştenirea tradiţionaliştilor, lucru valabil, mai ales, pentru Occidentul anglofon.

Luaţi în considerare faptul că sodomia între bărbaţi de peste 21 de ani, având consensul celor doi, este legală în Marea Britanie, dar între bărbaţi şi femei este pedepsită cu închisoare pe viaţă. (Lucrurile stau mult mai rău în Georgia, S.U.A.; aceştia pot fi executaţi). Nu este singura anomalie legală legată de problemele sexuale, dar din moment ce este, de fapt, o chestiune deja bătută în cuie, e departe de a fi cea mai serioasă. Vârsta consensului pentru homosexuali, dreptul lor de a se căsători şi de a adopta copii sunt probleme cu mult mai presante, la fel ca şi în cazul violului marital sau al celui „constructiv", pornografiei, obscenităţii şi prostituţiei. În fiecare dintre aceste cazuri, reforma se impune pentru a relaxa atitudinile şi practicile şi pentru a diminua tensiunile care le fac problematice.

Una dintre barierele în faţa reformei este existenţa presei de scandal. Atitudinile isterice şi modul în care incită cititorii asupra a ceea ce pretinde a condamna – „Vicar prins zbenguindu-se cu băieţii din cor" – înseamnă că politicienii, o specie nu extrem de curajoasă, sunt re-

fractari la reformă, nedorind să inspire titluri de genul „Guvernul deschide porţile viciului". Presa de scandal submineazâ discuţia pe marginea problemelor importante, un fapt cu care ne-am învăţat să trăim, dar problema salubrizării şi umanizării legilor nu mai poate fi tergiversată.

Formula de mascaradă obscenă adoptată de presa de scandal, privită drept revoltă morală, nu este deloc principala barieră în faţa reformei. Aceasta este constituită de animalul ciudat, „opinia publică", pe care mass media îl urmează pe jumătate şi pe jumătate îl formează. „Opinia publică" este, de fapt, opinia unei minorităţi decise şi emfatice, a cărei pretenţie de nivel moral înalt s-a sprijinit, de obicei, pe religie şi s-a organizat în lobby-uri active – ca în Statele Unite – devenind astfel de temut. Conservatorii au izbândit în a ne da nouă, celorlalţi, senzaţia neplăcută că, „probabil", un lucru este greşit; şi o urmă de îndoială este suficientă pentru inacţiune, pentru că puţini sunt destul de curajoşi în probleme la care nu au meditat îndeajuns şi întotdeauna este mai uşor să urmezi ceea ce pare a fi opinia majoritară, decât să fii izolat. Din acest motiv, reforma liberală trebuie să fie nu doar generoasă, ci şi curajoasă.

Este momentul să abordăm un alt subiect care pune în mişcare moralitatea conservatoare, pentru că oferă o bună ilustrare a felului în care conservatorismul mai degrabă creează decât rezolvă probleme. Subiectul se referă la droguri. De fapt, nici folosirea, nici abuzul de droguri, legale sau de altă natură, nu constituie o problemă morală, ci, mai degrabă, una practică – deşi, într-un mod cu totul diferit, se poate privi „abuzul" de droguri ca o problemă etică.

Prin droguri înţeleg opiul şi derivatele sale, cocaina şi substanţe precum LSD, „ecstasy", amfetaminele, solvenţii, tranchilizantele şi orice altceva se foloseşte pentru schimbarea stării de spirit şi a dispoziţiei, fie că dau dependenţă sau nu, şi astfel lista include alcoolul, nicotina şi cofeina. Drogurile se împart în trei clase, în funcţie de natura lor: narcotice, halucinogene sau stimulente. Există multe alte substanţe în ceea ce mâncăm şi bem, care au astfel de efecte, dar ele sunt, în general, mult mai slabe.

Distincţia făcută între substanţele controlate acum de lege şi cele aflate în afara ei este rezultatul nu al principiului, ci al istoriei, şi este, de altfel, arbitrară. Alcoolul şi nicotina sunt, indis-

cutabil, mai dăunătoare sănătăţii decât marijuana, aceasta având valoare de medicament – la fel ca opiul şi cocaina, pentru anestezie şi calmarea durerilor. Deci, motivul pentru care alcoolul şi nicotina sunt legale (pentru adulţi), în timp ce ultimele nu, e pur şi simplu, pentru că au fost folosite pe scară mai largă în societăţile occidentale şi eforturile de a le interzice s-au dovedit inacceptabile pentru populaţie. Distincţia nu e, deci, bine fundamentată, şi chiar raţiunea politicii publice asupra folosirii şi abuzului de droguri este îndoielnică.

În Marea Britanie, drogurile au început să fie controlate legal în 1868, nu pentru a reglementa folosirea lor, ci pentru a proteja statutul profesional al farmaciştilor, care doreau dreptul unic de distribuire. Opiul era folosit pe scară largă sub forma laudanumului, heroina fiind obţinută din opiu la sfârşitul secolului. În timpul Primului Război Mondial, soldaţii din tranşeele Flandrei şi Picardiei suportau ororile războiului, folosind derivaţi de opiu şi – aşa cum făceau Freud în realitate şi Sherlock Holmes în ficţiune – cocaină. Acest fapt a grăbit adoptarea unei anexe a Legii Engleze pentru Apărarea Ţării, interzicând pentru prima dată vânzarea acestor droguri. Prin urmare, legislaţia antidrog s-a născut ca un mod

de asigurare că tinerii vor fi pregătiţi să se omoare unul pe altul. Pentru câteva decenii, înainte de 1914, conservatorii din Marea Britanie şi America s-au pronunţat pentru prohibiţie – în special pentru alcool, dar exista şi o societate britanică pentru interzicerea folosirii cocainei. Războiul le-a dat o şansă, le sosise vremea în sfârşit. În Statele Unite, marea nebunie a prohibiţiei a început imediat după război şi, în acelaşi sens, au început să fie promulgate legi, în majoritatea ţărilor occidentale, împotriva derivatelor din opiu, cocainei şi marijuanei.

De atunci, multe alte substanţe au întregit lista. Când aceste legi au intrat în vigoare pentru prima dată, în anii '20, incidenţa folosirii şi abuzului de droguri era relativ redusă, cazul dependenţei era privit mai degrabă ca o problemă medicală, decât legală. Rezultatul interzicerii drogurilor a fost creşterea rapidă a folosirii lor, prin mecanismele cunoscute de marketing folosite de crima organizată şi prin atracţia lucrului interzis.

Dezastrul prohibiţiei în America ar fi trebuit să ofere destule lecţii pe această temă. Nu numai că prohibiţia a pus bazele unei industrii criminale deosebit de dezvoltate, dar a şi transformat milioane de oameni în infractori, impunând costuri mari în bani şi vieţi.

În cazul interzicerii alcoolului, aceste transformări au fost rapide; când prohibiţia a fost ridicată, grupurile criminale pe care le crease s-au orientat spre alte activităţi, inclusiv spre droguri. A fost mai greu, dar la fel de sigur. Practica de afaceri de a crea şi de a dezvolta o piaţă pentru bunuri este urmată atât de afacerile ilegale, cât şi de cele legale. Vânzarea tuturor felurilor de droguri – alcool şi ţigări, cocaină sau marijuana – include orientarea spre tineri, ridicând consumul la rang de modă şi făcându-l dezirabil. Toate aceste substanţe oferă o evadare din presiunile şi complexităţile vieţii şi induc stări care sunt intrinsec plăcute. Adăugaţi „garnitura" de dezaprobare socială şi atracţia va fi astfel completă.

Trecerea consumului de droguri în sfera penalului transformă o problemă minoră într-una enormă. Se oferă ocazii pentru crima organizată, transformând mulţi consumatori în criminali – mai ales pe cei ce devin dependenţi şi care, deci, trebuie să apeleze la jaf ori la furat pentru a-şi plăti obiceiul – implicând poliţia, tribunalele şi autorităţile vamale în acţiuni laborioase şi costisitoare.

Toate aceste probleme ar înceta să existe dintr-un foc prin scoaterea lor de sub incidenţa legii.

Ce ar urma? Ar deveni toţi oamenii dependenţi de heroină? Desigur că nu. Majoritatea celor ce doresc să se drogheze, o fac deja; majoritatea celor ce consumă în mod obişnuit droguri legale – alcool, nicotină, cofeină – o fac şi reuşesc să ducă o viaţă normală, în ciuda dependenţei lor şi a problemelor de sănătate la care se expun. Aşa cum oamenii ar trebui să fie sfătuiţi să nu fumeze şi să nu bea în exces, la fel ar trebui să fie încurajaţi să nu ia heroină sau cocaină; aşa cum sunt condamnaţi cei ce urcă la volan sau tulbură liniştea publică fiind sub influenţa alcoolului, la fel ar trebui să se procedeze cu aceia ce au încălcat legea sub influenţa cocainei sau a LSD-ului.

Am sugerat că abuzul de droguri nu este o problemă morală, ci una etică. Prin aceasta înţeleg că oamenii care depind de mijloace exogene pentru a obţine senzaţia de împlinire sau pentru a scăpa de dificultăţi merită mila noastră, fie pentru că au nevoie într-adevăr de sprijinul comunităţii, fie pentru că le lipseşte inteligenţa ori curajul de a obţine singuri satisfacţii în viaţă. Dependenţa de metode aflate la îndemâna tuturor pentru a obţine false satisfacţii, mă face să îi consider demni de milă şi de compătimit. Dar nimic din ceea ce am menţionat nu e un motiv de a o considera ilegală.

A interzice oamenilor să mănânce sau să bea ceea ce doresc sau să caute anumite plăceri este o formă de crasă indiferenţă. Trebuie stabilite limite, ca în cazul alcoolului: vârsta la care oamenii ar trebui să fie capabili de decizii bine justificate şi pe baza gradului de acceptabilitate a importanţei publice de a lua aceste decizii, cu condiţia ca acţiunile lor să nu interfereze sau să nu facă rău celorlalţi. Dar, deşi există justificare pentru reglementarea problemelor în aceste limite, nu poate exista şi pentru interzicerea lor.

Discuţia de faţă ilustrează două aspecte. Primul e că prohibiţia creează, nu soluţionează probleme, viziune ce se poate aplica peste tot în lume. Ridicarea interdicţiilor nu înseamnă un haos total; orice grup de oameni care îşi discută problemele în mod rezonabil ar ajunge la concluzia că sunt necesare nişte reguli minime. Dar prezumpţia ar trebui să se refere la permisiune, nu la interdicţie; fiecare limitare trebuie să fie foarte bine justificată.

Al doilea aspect extinde remarca etică deja făcută. Putem să nu ne dorim şi nu ar trebui să ne dorim să fim fundamental dependenţi de soluţii rapide venite din afară pentru alinare şi satisfacţie. În legătură cu autonomia există o problemă: dacă eşti dependent de heroină, „bunăsta-

rea" ta depinde de un praf şi te afli într-o stare duală, fiind condus de ceva exterior ființei tale. O viață bună pentru un individ trebuie să includă autoguvernarea propriei persoane, mergând până la gradul maxim de concordanță cu obiceiurile comunității. O viață de dependent de droguri, fie ele alcool sau heroină, aparține unei alte categorii şi nu poate fi decât un mod de trai jalnic şi, mai ales, demn de compătimit.

CAPITOLUL III

MOARTEA, VIAŢA ŞI DOGMA RELIGIOASĂ

Problemele discutate până acum se referă la viaţă şi la cei vii. Problemele morţii şi ale muribunzilor par cele mai spinoase, cel puţin atunci când ele sunt influenţate de atitudini religioase. Lipsa de claritate în discutarea eticii morţii reflectă semnificaţia emoţională a subiectului; nu este de mirare că în acest caz divergenţa de opinii dintre liberali şi conservatori este acută.

Eutanasia şi sinuciderea asistată

Deşi există câteva accidente şi boli care ucid oamenii rapid şi deşi mecanismul de îmbătrânire poate aduce un sfârşit blând vieţii, există destul

de des şi cazul când agonia este prelungită, dificilă şi dureroasă, uneori implicând suferinţe fizice şi psihice de neîndurat. În asemenea cazuri, nu numai victima, ci şi cei apropiaţi ei suferă.

Gândiţi-vă prin comparaţie la cazul în care o persoană a ales să moară înainte ca o boală paralizantă să îi facă imposibilă vorbirea sau înghiţirea alimentelor sau înainte ca vârsta să îi secătuiască mintea, astfel încât epava în care s-a tranformat omul de odinioară tremură şi salivează, poate parţial conştientă de neputinţa ei. În acest caz, omul este în stare să îşi ia la revedere, să se despartă de cei dragi şi să moară fără dureri prin simpla intervenţie a medicului. Sincer vorbind, acesta este un sfârşit de dorit.

Iată un astfel de caz. O femeie de 70 de ani, în agonie, dar conştientă, cu toată dependenţa de medicamente, şi-a analizat situaţia punând-o în balanţă cu plăcerile pe care i le mai oferea viaţa şi a ales să moară înainte ca acestea să dispară cu totul. După discuţii, familia şi prietenii cei mai apropiaţi i-au acceptat decizia. În săptămâna dinaintea zilei alese, au venit să o vadă şi i-au scris scrisori pline de afecţiune; chiar în acea zi a avut loc o adunare, unde s-au depănat amintiri, s-au recitat poezii şi s-au spus cuvinte de rămas bun. Apoi a fost lăsată cu prietenii care fuseseră de

acord să îi administreze barbituricele. Pe măsură ce aluneca în inconştienţă, ei continuau să îi citească cu glas tare şi să o ţină de mână; într-o oră a încetat să mai respire.

Acesta este un caz de sinucidere asistată, cea mai bună formă de eutanasie, pentru că are loc cu participarea conştientă a subiectului. Eutanasia involuntară are loc când persoana nu este în stare să îşi exprime dorinţa de a muri, dar se află într-o stare atât de gravă încât viaţa îi este scurtată printr-un mijloc rapid. Sunt multe cazuri când ambele forme de eutanasie sunt justificate. În zone unde, totuşi, eutanasia este ilegală (chiar dacă larg practicată, ceea ce se întâmplă pretutindeni – pentru că mila este mai puternică decât legea), mulţi oameni sunt condamnaţi fără sens la suferinţă de principalul argument antieutanasie: se pot depăşi limitele strictului necesar.

Şi, într-adevăr, acest lucru este posibil. Dar este acesta un motiv pentru a prelungi sau a creşte suferinţa incurabilă? Sau este acesta un motiv pentru a face în aşa fel încât abuzul (totul, legal sau de altă natură, este deschis la un tip de abuz: oamenii sunt foarte ingenioşi) să fie minimalizat?

Oponenţii eutanasiei îşi imaginează că părinţii în vârstă, care au devenit incomozi, vor fi ucişi precum pisoii nedoriţi, că spitalele supraaglo-

merate vor creşte doza de morfină nu numai în cazurile fără rezolvare, dar şi în cele neclare, ce îşi prelungesc deznodământul şi necesită cheltuieli, că bolnavii, într-un moment de depresie, ar lua o decizie greşită ireparabilă, că un bolnav va cere o ultimă injecţie chiar cu câteva săptămâni înainte de o descoperire medicală. Aceste temeri măresc agonia oamenilor în tot Occidentul „umanist". În ţările sărace, unde nu există tehnologie care să prelungească viaţa, dilema se ridică mai rar. Ceea ce ar face dezbaterea despre eutanasie mai acută este tocmai faptul că suntem capabili din punct de vedere tehnic să ucidem, dar şi să ţinem în viaţă cu o relativă uşurinţă. Este vorba de dilema medicală fără răspuns: să facem sau să nu facem ceea ce putem face? „A fi în stare" înseamnă vreodată „trebuie" şi dacă da, când?

În acest caz, regula ar trebui să fie că, atunci când suntem convinşi că eutanasia este calea corectă, miloasă, umană, trebuie să o aplicăm. Elaborarea unor mecanisme altruiste nu este dincolo de capacităţile umane. Vor apărea cazuri dificile, pot să apară şi greşeli sau abuzuri. Dar acestea nu sunt chiar cele mai grave probleme. Credinţa că numai cantitatea contează în viaţă ne face să nu recunoaştem că putem şi trebuie să

acceptăm că şi calitatea este importantă, aşa cum o facem când este vorba de alte probleme. Un act de milă autentică, în care ajutăm o persoană să scape de agonie sau de umilinţă ori de ambele, ne va justifica.

Avortul

La celălalt capăt al vieţii, lucrurile sunt complicate de sentimentele noastre instinctive faţă de bebeluşi. Atunci când descriu avortul ca pe un măcel al inocenţilor, adepţii curentului „pro-viaţă" apelează la emotivitatea oamenilor. Adevărul este că avortul e mereu dificil şi neplăcut, pentru că implică, într-adevăr, suprimarea unei forme de viaţă umane. Dar numai acest lucru nu îl face invariabil greşit. Sunt multe lucruri dificile pe care le facem pentru că sunt necesare sau justificate – tot în numele compasiunii, pentru că un făt concurează tot timpul cu interese şi scopuri stabilite în prealabil. Cazurile de feţi diformi sau de mame puse în pericol par cele mai clare. De exemplu, cazurile de fete de şcoală însărcinate sunt mai dificile, dar aici regula ar trebui să fie, cu siguranţă, protejarea intereselor şi proiectelor reale ale persoanei, în contrast cu celulele ce se multiplică în ea şi care reprezintă,

cel mult, un potenţial. Desigur, acest fapt nu face potenţialul nul, acordăm drepturi egale chiar şi celor ce nu sunt concepuţi când ne angajăm să protejăm mediul în interesul lor. Deci, *a fortiori*, şi cei concepuţi au drepturi. Acest lucru nu înseamnă că avortul poate fi tratat cu uşurinţă, mai ales atunci când este folosit pentru a şterge iresponsabilităţile în contracepţie,

Dar puţine femei iau avortul ca pe ceva uşor şi multe sunt marcate de această experienţă; totuşi, majoritatea lor îşi susţin, după o reflecţie mai adâncă, hotărârea de a-şi continua viaţa în condiţiile existente, or faptul de a fi părinte implică o schimbare dramatică, chiar atunci când copilul este adoptat, pentru că povara psihologică poate fi imensă.

Opoziţia faţă de avort nu este exlcusiv religioasă, dar religia este una dintre principalele ei surse. Viaţa este privită ca sacră pentru că este dată de Dumnezeu, deci a-i pune capăt e un păcat. Această viziune nu explică şi faptul că a impune o viaţă de suferinţe este un păcat mult mai mare, decât este, să spunem, a cere unei femei deja prea ocupată cu creşterea copiilor să mai aducă şi alţii pe lume. Nu este vorba de sacralitatea vieţii (orice ar însemna aceasta, pentru că aceia care au viziuni conservatoare nu

o invocă atunci când este vorba de pedeapsa capitală sau de război), ci de calitatea ei, care este cu adevărat importantă, şi acest ultim lucru se află în centrul argumentelor pentru avort.

Religia

Deoarece atât de mult din viziunea morală calificată drept „conservatoare" în capitolele precedente îşi are rădăcinile în tradiţia religioasă – în special în cea iudeo-creştină – un comentariu asupra acesteia se impune. Fără îndoială că există credincioşi care îşi găsesc consolarea şi inspiraţia în credinţa lor şi care fac bine în viaţă influenţate de acest lucru. Pentru ei, spectacolul teribil oferit de tristul record stabilit de omenire în numele credinţei, şi mă refer aici la vărsarea de sânge, la cruzime şi intoleranţă – de-a lungul istoriei şi până în prezent – trebuie să fie dureros. Dar convingerile religioase nu se bazează pe raţionalitate, deci nu este de mirare că uneori conduc la violenţă, pentru că îşi află rădăcinile în sentimente. Aceste rădăcini se află mai ales în ignoranţă şi în teamă; religia a început prin a fi ştiinţa şi tehnologia începuturilor, când, înconjurat de o natură înfricoşătoare, omul a căutat explicaţii despre Univers („a fost făcut de cineva ca noi,

doar că invizibil şi mai puternic") şi un mod de a-i controla (prin rugăciune şi sacrificiu) fenomenele – mai ales clima, atât de importantă pentru viaţă. Etica, al cărei scop era de a facilita relaţiile interumane, a căpătat statutul de poruncă divină, nerespectarea ei fiind văzută ca o ameninţare la stabilitatea şi aşa precară, fiindcă Dumnezeu în mânia lui putea declanşa furtuni sau cutremure.

De aici a izvorât şi sursa celei mai mari părţi din conservatorismul moral contemporan. Dar religia este, de fapt, fie irelevantă faţă de problemele moralităţii, fie clar imorală. Această formulare pare, fără dubiu, contradictorie, dar dacă ne gândim puţin, situaţia este cu totul alta.

Într-o societate individualistă, unde bogăţia personală este principala, dacă nu singura unitate de măsură a realizării personale, o moralitate care îţi spune să dai tot ce ai săracilor, care spune că e mai uşor pentru o cămilă să treacă prin urechile unui ac decât ca un bogat să intre în Rai, care predică altruismul faţă de aproape şi ascultarea necondiţionată a divinităţii – o astfel de moralitate este în totală opoziţie faţă de normele şi practicile nu doar acceptate, dar şi supraestimate în societatea occidentală. Prin urmare, cei mai mulţi pur şi simplu ignoră contrastul izbitor

dintre asemenea opinii şi materialismul confortabil de azi şi îl urmează pe ultimul. În acest fel, moralitatea religioasă devine o irelevanţă.

Dar când fundamentaliştii iau decizia de a sechestra femei, de a mutila organe genitale, de a amputa mâini, de a recurge la crimă, bombe şi terorism în numele credinţei lor, religia devine practic imorală.

Mult din energia religioasă pare a fi consacrată controlării comportamentului nostru sexual, fie prin interzicerea lui (sau a gândurilor ori a reprezentărilor ce îl au în centru) altfel decât în circumstanţe strict limitate, fie prin ameliorarea consecinţelor odată ce s-a întâmplat. De aici apariţia omului „cinstit" care trimite scrisori de protest privind nuditatea din programele de televiziune, în timp ce tone de armament sunt exportate de la fabrica de lângă casa lui către regiuni ale lumii măcinate de sărăcie şi de război civil. Cu asemenea exemple şi contraste, religia are puţin de oferit dezbaterii morale.

Unii cred că divinitatea este necesară pentru a oferi fundamente moralităţii: „Un lucru este bun (sau rău) pentru că Dumnezeu spune aşa". Dar, după cum Bertrand Russell argumenta succint: „Teologii ne-au învăţat mereu că hotărârile lui

Dumnezeu sunt bune şi că aceasta nu este o tautologie, deci, în mod logic, bunătatea este independentă de hotărârile lui Dumnezeu". Se poate adăuga că, dacă dorinţa Domnului este fundamentul moralităţii, raţiunea de a fi moral este dată doar de prudenţă, de dorinţa de a scăpa de pedeapsa divină. Dar aceasta, deşi destul de importantă, nu reprezintă o bază satisfăcătoare pentru o viaţă etică, iar ameninţările nu sunt niciodată premise obligatorii pentru orice argument.

Blasfemia

Dacă s-ar argumenta că religiile dau exemple morale incomparabile cu credinţele seculare, precum mişcările politice, afirmaţia ar fi cu uşurinţă respinsă; după cum am observat, religiile nu aduc nimic nou faţă de cele mai multe viziuni seculare şi se prezintă mult mai rău decât unele – umanismul, de exemplu, nu a ucis pe nimeni pentru că nu a fost de acord cu el. Se poate spune: „după fructele lor îi vei recunoaşte"; una dintre ameninţările principale invocate de militanţii religioşi este blasfemia, concept folosit până la a justifica crima. Dacă nu sunt de acord cu zeii tăi, în viziunea ta comit o blasfemie. Deci, dacă un

misionar străin vine într-o ţară creştină şi le spune cetăţenilor săi că credinţa lor în naşterea din Fecioară, în miracole şi în Înviere este o prostie copilărească şi că, în loc, ar trebui să venereze, să spunem, broasca râioasă cu corn, ar fi calificat drept blasfemiator. Străinul, desigur, ar întoarce acuzaţia asupra acuzatorilor săi. Şi aşa ar tot continua, până când fie el, fie ei ar fi reduşi la tăcere apelându-se la rugul de rigoare.

Blasfemia ia naştere când afirmaţiile cuiva ofensează într-un anume fel pe ceilalţi, ofensa constând, de obicei, într-o insultă la adresa unui lucru perceput ca divin şi venerat ca atare. Dar depinde de caz şi mereu este nevoie de două persoane – unul care ofensează şi altul căruia i se adresează ofensa – pentru ca blasfemia să fie posibilă. În esenţă, este vorba de rezultatul unor conflicte între percepţii. Percepţiile sunt subiective, modelate de tradiţie şi adesea asociate cu identitatea culturală.

Deoarece ceea ce este considerat ca blasfemie depinde atât de mult de relativ şi de angajamente subiective de credinţă, blasfemia nu face obiectul legii. Legile privitoare la blasfemie, precum şi cele privitoare la obscenităţi şi cenzură, sunt instrumente pentru controlarea ideilor, ceea ce implică, în orice caz, faptul că blasfemia este sănă-

toasă, pentru că este o expresie a libertății cuvântului și demonstrează maturitatea unei comunități intelectuale la un nivel de credință și practică la altul.

CAPITOLUL IV

SOLUŢII: EDUCAŢIA ŞI SOCIETATEA

Politeţea pierdută

Ceea ce am spus până acum ilustrează doar contrastul, din punct de vedere liberal, dintre atitudinile faţă de unele preocupări morale obişnuite. Mai devreme am susţinut că problema reală nu este una de moralitate, ci una de etică şi anume o problemă de cum putem trăi împlinindu-ne ca persoane şi într-un mod în care să se respecte alegerile celorlalţi şi diferenţele lor faţă de noi. Pentru a lua în considerare această problemă, se cere o abordare dintr-un punct de vedere diferit, unul care să ia în considerare mediul în care poate fi trăită viaţa: o societate etică.

Gândiţi-vă la situaţia următoare. În ciuda aparenţelor, lumea occidentală nu trece printr-o nouă epocă a imoralităţii, mai degrabă suferă un fenomen diferit – o pierdere a politeţii, mai exact o desconsiderare a bunelor maniere. Ceea ce este adesea privit ca un colaps sau o decădere morală nu este deloc aşa; în pragul secolului al XXI-lea, societăţile occidentale nu sunt nici mai rele nici mai bune, în privinţa moralei, decât acum o sută şi ceva de ani: comparaţi-le cu, să spunem, atelierele din Londra victoriană, cu mulţimile de prostituate minore şi bandiţii de stradă violenţi. Mai degrabă, ceea ce s-a întâmplat este un colaps a ceea ce face să funcţioneze mecanismul social, o demonetizare a toleranţei şi respectului reciproc, care acordă spaţiu de manevră şi şanse într-o societate complex pluralistă, pentru ca indivizii să îşi aleagă singuri drumul.

Acesta este un punct important. Civilizaţia este o problemă de comportament, de modalităţi păstrate cu sfinţenie pentru a ne trata cu respect şi consideraţie, facilitându-ne relaţiile interpersonale. Tinerii care scuipă pe caldarâm şi care înjură pe stradă oferă doar imaginea unor simptome superficiale ale lipsei de politeţe; mai serioase sunt invadarea vieţii private de câteva ziare de scandal şi infiltrarea în zone ale vieţii

personale fără relevanţă pentru public – de exemplu, expunerea vieţii amoroase a personalităţilor politice. În orice caz, deşi epoca noastră este una moralizatoare, nu este o epocă ce se acceptă uşor pe ea însăşi, pentru că suferă de o problemă de coeziune şi de atitudine, lucruri care, funcţionând normal, fac posibilă existenţa normală a societăţii. Consecinţa este divizarea şi necolaborarea între fragmentele sociale rezultate din această fărâmiţare.

Desigur, politeţea, în cea mai clară manifestare a ei, poate fi o mască; a fost mereu expusă abuzurilor şi situaţia nu s-ar schimba, chiar dacă am reînvăţa manierele, însă beneficiile rămân oricum aceleaşi. Ajută la cultivarea unei societăţi bune prin însăşi natura ei, ai cărei membri respectă şi iau în serios valorile intrinseci ale individului şi drepturile, inclusiv ale celor ce au alte opinii.

Societatea civilă

Problema societăţii civile poate fi înţeleasă cel mai bine dacă o comparăm cu o situaţie în care, ipotetic, nu există instituţii care să guverneze relaţiile dintre indivizi şi grupuri: mai precis, anarhia, definită ca o absenţă a structurilor ce

menţin ordinea socială şi legală, prin mijloace de forţă, dacă este necesar. Asemenea structuri pot fi numite, pe scurt şi în mod colectiv, stat. Din punct de vedere pur anarhist, statul trebuie înlocuit cu o reţea de asociaţii voluntare, neconstrânse şi neguvernate de nimic altceva în afara bunei înţelegeri între oameni.

Principala slăbiciune a viziunii anarhiste este că indivizii sunt, până la un anumit punct, interesaţi şi nu tot acest interes este de neînţeles sau iraţional. Acelaşi lucru este valabil şi pentru grupuri, precum familiile sau triburile. Simpatiile sunt limitate, ca şi resursele, competiţia dintre indivizi şi grupuri fiind, deci, inevitabilă. Competiţia poate, şi adeseori o face, duce la conflict. Aşadar, dacă nu există reguli care să asigure o competiţie corectă şi o rezolvare imparţială a conflictelor, cei puternici îi vor călca în picioare pe cei slabi şi injustiţia va triumfa.

Convingerea anarhistă că oamenii pot trăi într-o armonie desăvârşită nelegiferată este emoţionantă, dar naivă. La această psihologie morală inadecvată se adaugă idei despre „libertate" ca un câştig al anarhiei, dar nu se remarcă faptul că libertăţile ce merită trăite se cer a fi protejate din cauza vulnerabilităţii lor şi că tocmai pentru căutarea libertăţilor adevărate oamenii se constituie

în societatea civilă şi se pun de acord asupra regulilor. Greşeala anarhistă constă în a crede că, dacă tirania este un lucru îngrozitor, statul ar trebui abolit. O idee mult mai raţională este de a aboli tirania, nu statul, prin a-l face pe acesta mai drept şi mai liber, protejându-i astfel membrii de nedreptăţile celor lacomi şi răi, care sunt mult prea numeroşi pentru a face din anarhie o opţiune serioasă pentru viitor.

Aceasta nu înseamnă că modelul de societate liberală, pe care tocmai l-am prezentat, este uşor de instituit sau de condus, pentru că tocmai motivele care îl fac dezirabil îi şi ameninţă existenţa. O asemenea societate este prin definiţie pluralistă, iar pluralismul înseamnă coexistenţa valorilor adesea ireconciliabile şi conflictuale. Putem crede sau spera că o astfel de situaţie poate fi rezolvată prin exersarea unei toleranţe raţionale, ajungându-se, în acest mod, la armonie. Dar conflictul şi răul pe care îl declanşează acesta sunt aproape sigur imposibil de evitat.

Gânditorii iluminişti credeau că, prin folosirea raţiunii, omenirea poate să identifice scopuri universale şi să descopere şi să aplice modalităţile de a le duce la îndeplinire. Ei credeau că raţiunea şi ştiinţa pot învinge superstiţiile, despotismul, inegalitatea şi războiul. Această concepţie a

fost combătută cu tărie de criticii care argumentau că diferitele popoare au nevoi şi ţeluri diferite şi că nu există standarde universale pentru raţiune şi, deci, nici soluţii definitive pentru dilemele cu care se confruntă omenirea. Dacă se acceptă această ultimă afirmaţie, ar trebui să se accepte şi faptul că o societate liberală este doar o posibilitate, fără nici un statut special faţă de celelalte, în timp ce ideile noastre de până acum au sugerat că o asemenea societate furnizează cel mai bun mediu pentru o viaţă etică.

Prin urmare, cineva trebuie să ia poziţie (la fel ca şi în cazul drepturilor omului) şi să argumenteze că, deşi conflictele şi dificultăţile sunt inerente pentru condiţia umană, este în continuare nevoie de a încuraja eforturile spre o toleranţă raţională ca o modalitate de a le rezolva sau, cel puţin, de a le gestiona. Chiar dacă criticii valorilor Iluminismului au dreptate, chiar dacă viziunea relativistă că anume valori sunt reciproc ireconciliabile este adevărată şi chiar dacă nu există un răspuns clar la întrebarea referitoare la cum ar trebui rezolvată această dilemă – totuşi, putem spune că toleranţa şi raţiunea sunt speranţele noastre cele mai mari pentru menţinerea acelui echilibru fragil şi mereu renegociat, de care depinde existenţa societăţii civile.

Pentru a obţine o societate civilă, ca mijloc potrivit pentru o viaţă etică, este nevoie de o educaţie liberală. Prin „educaţie liberală" mă refer la una care include literatura, istoria şi artele şi le dă greutate egală cu materiile ştiinţifice şi practice. O astfel de educaţie ne deschide posibilitatea de a reflecta şi a cunoaşte mai bine mai ales lanţul de experienţe şi sentimente umane, aşa cum se prezintă ele acum şi aici, în trecut şi aiurea. Aceasta, în schimb, ne face să înţelegem mai bine interesele, nevoile şi dorinţele celorlalţi, astfel încât să îi putem trata cu respect şi înţelegere, oricât de diferite ar fi opţiunile lor sau experienţele care le-au modelat viaţa. Când respectul şi înţelegerea sunt înapoiate prin reciprocitate, rezultatul este că prăpastia care poate grăbi conflictele, chiar războiul, este anulată sau cel puţin micşorată. Ultima opţiune este de ajuns.

Viziunea este utopică; fără îndoială existau ofiţeri SS care citeau Goethe şi ascultau Beethoven şi apoi mergeau să lucreze în camerele de gazare, deci educaţia liberală nu produce automat oameni mai buni. Dar înseamnă oricum mai mult decât prostia şi egoismul care se nasc din lipsa de cunoştinţe şi din sărăcia de spirit.

Educaţia liberală este un ideal pe cale de dispariţie în Occidentul de astăzi, mai ales în regiunile anglofone. Educaţia este în principal restrânsă la tineret şi nu mai este vorba de educaţie liberală ca atare, ci de ceva mai puţin ambiţios şi prea dirijat către specializări – de altfel, desigur, foarte importante – cerute pe piaţa locurilor de muncă. Este o pierdere, căci scopul educaţiei liberale este de a forma oameni care continuă să înveţe după ce anii de şcoală s-au încheiat, care gândesc şi îşi pun întrebări şi ştiu să răspundă atunci când este nevoie. Acest fapt este cu deosebire semnificativ în cazul dilemelor politice şi morale din societate, care se vor produce mereu şi vor trebui negociate de fiecare dată, deci membrii unei comunităţi trebuie să ştie să reflecteze şi să fie informaţi.

Învăţământul superior este costisitor şi cere investiţii importante din partea societăţii. Dar atingerea scopurilor educaţiei de înaltă calitate oferă o răsplată deosebită. Aceasta promite să formeze un număr mai mare de oameni care să fie mai mult decât simpli supravieţuitori în lupta de zi cu zi, pentru că îi ajută să capete şi să dea mai mult din experienţa lor socială şi culturală, să se împlinească în viaţă şi în profesie, iar în afara ei să profite de pe urma contactelor sociale

şi a responsabilităţilor angajamentului civic şi politic. (Amintiţi-vă remarca lui Aristotel că educaţia e importantă pentru că ne ajută să ne folosim înţelept timpul liber). Oamenii mai bine informaţi şi mai reflexivi sunt luaţi în seamă mai degrabă decât cei care sunt – şi sunt lăsaţi în această stare – ignoranţi, înguşti la minte, egoişti şi necivilizaţi în sensul profund ce caracterizează, de acum, experienţa umană.

Mediul unei vieţi etice

Dacă o societate trebuie să fie caracterizată de ceva, aceasta trebuie să fie echitatea, distribuirea beneficiilor sociale după valoarea contribuţiilor individuale. În societatea occidentală, şeful unei mai corporaţii câştigă într-un an cât cincizeci de asistente medicale la un loc. Este posibil ca acest fapt aparent straniu să fie în concordanţă cu ideea unei societăţi bune şi juste, unde climatul de aşteptări pentru relaţiile interumane rezultă din recunoaşterea meritelor adevărate, din respectul reciproc al drepturilor şi îndeplinirea de bună voie a obligaţiilor. Dar nu avem garanţia că societatea occidentală este o astfel de societate – nici măcar că ar deveni aşa – ci mai degrabă contrariul.

Scopul eticii este de a identifica concepte de viaţă demne de a fi trăite - vieţi complete, bine trăite, satisfăcătoare şi împlinite. Acest lucru are nevoie de mediul potrivit: o societate care tolerează diversitatea, dă dreptul la alegere, cade de acord - într-o manieră raţională, generoasă şi luminată - asupra limitelor; şi tot nu este de ajuns. Este o utopie să te aştepţi ca, chiar dacă un mediu ireal ar lua fiinţă, toţi cei care trăiesc în el să se transforme. Străduinţele instituţiilor sociale nu pot înlocui sarcinile etice pe care indivizii trebuie să şi le asume; într-adevăr, a lua decizii şi a controla activităţile în numele membrilor săi, conduce o societate spre negarea a însăşi bazei eticii: marile tiranii din istoria recentă demonstrează acest lucru cu o evidenţă dureroasă. Dar pentru a crea un climat de aspiraţie către scopuri etice, o societate poate produce un curent în fluxul general, care să atragă pe cei câţiva deja de acord cu această idee. Poate educa şi încuraja şi când se încurajează valorile raţiunii, toleranţei şi împlinirii, se oferă un avertisment pentru unii şi un standard pentru toţi.

CAPITOLUL V

DIN NOU PREVIZIUNI

Un optimist ar putea spune că viziunea liberală schiţată în acest eseu are şanse să câştige în viitor datorită creşterii mediatizării şi a comunicaţiilor globale ce vor depăşi sentimentele înguste şi retrograde din care se hrăneşte conservatorismul. Un pesimist ar putea spune că, pe măsură ce lumea devine mai complexă, impulsionată de cantitatea crescută de informaţie şi de schimbările prea rapide, oamenii vor dori să se cantoneze în certitudini şi să caute stabilitatea în austeritatea morală. Doar vechile dogme ale religiei oferă certitudini şi raţiuni satisfăcătoare şi (pentru credincioşi) obligatorii pentru a restrânge şi controla întreaga gamă a comportamentului uman.

Personal cred că ambele variante sunt posibile; conflictul străvechi dintre liberali şi conservatori va continua. Motivele acestor oscilaţii istorice sunt complicate, având legătură cu organizarea socială şi cu economia, în care doctrinele religios-morale joacă de mult un rol important în infuzarea de disciplină în ordinea socială. (Credinţa într-un poliţist invizibil şi omniprezent care vede ce faci chiar dacă eşti singur în întuneric şi care sigur te va pedepsi într-o zi este un instrument foarte important în guvernarea societăţii omeneşti; de aceea Platon a spus că oamenii simpli ar trebui încurajaţi în credinţele lor religioase deoarece, chiar dacă ele sunt false, induc un comportament mai bun). Dar aceste ultime oscilaţii nu fac imposibilă ideea unei societăţi luminate; existau şi încă există asemenea cazuri: mai ales, grupuri sociale în cadrul societăţilor unde legile religioase sunt mai raţionale, uneori la concurenţă cu legea şi adesea calomniate – pentru că sunt temute – de către instituţiile conservatoare din jurul lor.

Ştiu că atât optimiştii, cât şi pesimiştii au dreptate în previziunile lor, dar sper că primii au mai multă dreptate şi că raţiunea şi toleranţa vor prevala până la urmă, astfel încât – pentru a folosi cuvintele unui moralist de demult – putem

deveni şi ne putem dezvolta ca oameni „plini de viaţă, curajoşi, sensibili şi inteligenţi, toate la un loc, în cel mai desăvârşit grad".

BIBLIOGRAFIE

Aristotel – *Etica nicomahică*

Berlin, Isaiah – *The Crooked Timber of Humanity*, John Murray, 1990

Dworkin, Ronald – *Life's Dominion*, Harper Collins, 1993

Hart, H.L.A. – *Law, Life and Morality*, Knopf, 1966

Hume, David – *Cercetare asupra principiilor morale*

MacIntyre, Alisdair – *After Virtue*, Duckworth, 1984

Mackie, J.L. – *Ethics: Inventing Right and Wrong*, Penguin, 1977

Mill, J.S. – *Despre libertate*

Nietzsche, Friedrich – *Dincolo de bine şi de rău*

Russell, Bertrand – *Marriage and Morals*, Routledge

William, Bernard – *Morality*, Cambridge University Press, 1972.

CUPRINS

CĂRŢI APĂRUTE LA EDITURA ŞTIINŢIFICĂ

H. Schnädelbach, E. Martens – *Filosofie - Curs de bază*
Maurice Reuchlin – *Psihologie generală*
J. - B. Duroselle, J. - M. Mayeur – *Istoria catolicismului*
Antoine şi Maurice Porot – *Toxicomaniile*
Gérard Bonnet – *Perversiunile sexuale*
Andre Manus – *Psihozele şi nevrozele adultului*
Joachim von Kürenberg – *Carol al II-lea şi doamna Lupescu*
Philippe Gaillard – *Tehnica jurnalismului*
Dalai Lama– *Etica noului mileniu*
Fernando Pessoa – *Terapia eliberării*
Thoma De Aquino – *Summa theologiae - Despre Dumnezeu*

Editura Ştiinţifică
Şoseaua Panduri nr. 31
Bucureşti
Telefon: 336.74.44
Fax: 335.64.99

Tiparul executat la Regia Autonomă „Monitorul Oficial"

A.C. Grayling

Viitorul valorilor morale

Drepturile omului și libertatea, sexul, drogurile, avortul, sinuciderea asistată, războiul și religia reprezintă problemele dezbătute în *Valorile morale*, examinându-se totodată alternativele la legislația represivă. Într-o societate globală saturată de culturi și credințe amestecate, nevoia de deschidere este esențială, dar tendința de a valoriza istoria în defavoarea toleranței și a lucrurilor concrete prevalează. În timp ce așa-numita disoluție a *valorilor tradiționale* alimentează titlurile ziarelor de scandal, A.C. Grayling dezvăluie motivele ce stau la baza miturilor morale și, totodată, analizează importanța preocupărilor conservatoare occidentale în raport cu decența umană fundamentală. Cartea *Valorile morale* este o *polemică liberală* care cere un fundament de principii de bun simț după care să ne ghidăm viața.

Editura Științifică

ISBN 973-44-0293-5